

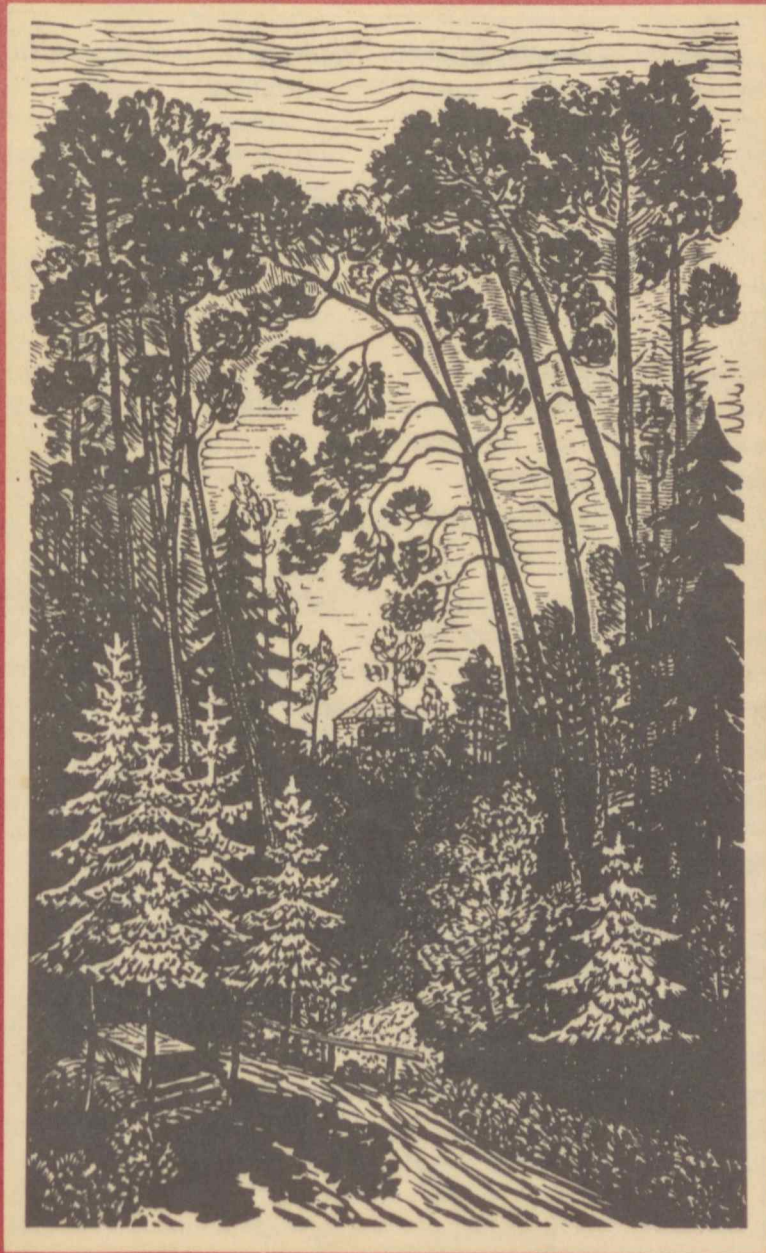
ŠVILIESA

Maselis P. 146
5924 S. Troy St.
Chicago, Ill. 60629

NO. 4

SPALIS—LAPKRITIS—GRUODIS

1976 M.

P. Rauduvė. Prie Birutės kalno Palangoje.

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 4 Spalis—Lapkritis—Gruodis [October—November—December] 1976 M. XXXXII

TURINYS

Įvykių sukuryje	3
Keturi komunistai. Paruošė Kazys Laukys.	5
Keturi komunarai, 1926. (Eilėraštis). Vytautas Rubavičius	5
“Imkite mane ir skaitykit’”. St. Grimalauskas.	6
Jonui Basanavičiui 125 metai. J. Kirlys.	8
Akmuo Beržinių pakrašty. (Eilėraštis). Mykolas Karčiauskas.	9
Ką byloja Tirkšlių pušynas. Vincas Lauraitis.	10
Pirmojo Vilniaus Universiteto rektoriaus portretas. Vandalinas Junevičius.	13
Pergalės saliuotas. (Eilėraštis). Justas Paleckis.	14
Apie liaudies dainiaus Antano Strazdo kapą ir kūrybinį palikimą. A. Gučiūnietis.	15
Daina apie alyvas. (Eilėraštis). Almis Grybauskas.	17
Svečiuose pas komp. G. Kuprevičiu. V. Gulmanas.	18
Ruduo mielesnis už pavasarį. (Eilėraštis). J. Subata.	20
“Naujosios gadynes’” puslapius perverčiant . . . Bronius Raguotis.	21
Specialusis vidurinis mokslas Lietuvoje. Užrašė J. Žukauskas.	26
Snaigė ligoninės lange. (Eilėraštis). Justas Paleckis.	27
Poetas Albinas Žukauskas ir kuryba. Eugenijus Matuzevičius.	28
Mergaitė ir Nemunas. (Eilėraštis). Kazys Inčiūra.	29
Juozo Poniatovskio gimimo 160-osioms metinėms. Vandalinas Junevičius.	30
Prie ežero. (Eilėraštis). Bronius Mackevičius.	31
Darbas. (Eilėraštis). Bronius Mackevičius.	31
Padėka “Šviesos” redaktoriui.	32

ĮVYKIŲ SŪKURYJE

Amerikos žmonės susirūpinę šios šalies užsienine politika po to, kai demokratas Jimmy Carter taps prezidentu ir paims šalies vairą į savo rankas. Jie klausia: Kaip bus su detente tarptautiniuose santykiuose? Ar yra jai pavojus? Niekas negali paneigti to fakto, kad pastaraisiais keletu metų Jungtinių Amerikos Valstijų santykiuose su Tarybų Sąjunga ir kitais socialistiniais kraštais buvo padaryta nemaža pažanga, kad detentė (skirtingomis socialinėmis santvarkomis kraštų ir tautų taikus sugyvenimas) buvo žymiai sustiprėjus.

Paimkime prekybos reikalus. Kaip žinoma, prez. Fordo vyriausybė buvo padarius su Tarybų Sąjunga gana praktišką, abiem šalims, o ypač mūsų Jungtinėms Valstijoms, naudingą sutartį. Ją nuoširdžiai vykdant gyveniman, tai yra vystant ir plečiant prekybą su Tarybų Sąjunga, keli šimtai tūkstančių, o gal milijonas ir daugiau, būtų atsiradę darbų mūsų bedarbiams. Atrodė, kad visos šaltojo karo šalininkų pastangos Washingtone gadinti šios šalies santykius su socialistiniu pasauliu, ypač prekybos reikalais, nepavyks. Bet sutartį turėjo užgirti ar atmesti Kongresas, kurio abiejuose rūmuose (Senato ir Atstovų) didelę daugumą sudaro demokratai. Tuoju pakėlė galvą reakcinis gaivalas ir priėmė prie sutarties pataisymą, kuris kišasi į Tarybų Sąjungos vidinius reikalus ir jai nepriimtinas.

Tai kaip dabar bus visa detentės politika, tai yra kuria kryptimi naujasis prezidentas vairuos šios šalies užsieninę politiką? Reikia nepamiršti, kad šaltojo karo šalininkų pozicija sustiprėjo dar ir dėl to, kad Carteriui rinkimus laimėti labai aktyviškai padėjo Amerikos Darbo Federacijos-Industriinių Organizacijų Kongreso prezidentas George Meany su savo kolegomis, kurie neslepia savo neapykantos viskam, ką šiandien atstovauja socialistinis pasaulis. Jie juk nepaskūpės jėgų spaudimui prez. Carterio ir jo valstybės sekretoriaus jiems paklusti.

Kalbant apie tarptautinių santykių ateitį ir kryptį prie naujosios vyriausybės, negalima užsimerkti prieš detentę ir pasaulinei taikai pavojų ir iš branduolinio ginklavimosi plitimo į naujus kraštus bei ginklavimosi lenktynių tarp NATO ir Varšuvos Pakto militarinių sąjungų paitensyvėjimo. Visos socialistinio pasaulio

pastangos šiam pavojui užkirsti kelią buvo veltui. Kaip žinoma, jau seniai Jungtinėse Tautose Tarybų Sąjunga yra pasiūliusi nutraukti ginklavimosi lenktynes ir eiti prie pilno ir visuotino nusiginklavimo. Bet pasiūlymas nesijudina iš vietos, nes jam priešingos NATO šalys su mūsų Jungtinėmis Amerikos Valstijomis priešakyje.

Be to, šių metų birželio 20 dieną Europos komunistų-darbininkų partijų sąskrydyje Tarybų Sąjungos vardu Leonidas Brežnevas pasiūlė likviduoti (paleisti) abi militarines sąjungas — Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją ir Varšuvos Pakto Sąjungą. Jų paleidimas plačiai atidarytų kelią į pilną nusiginklavimą. Brežnevas labai teisingai pasakė: "Europa paversta į parako statinę. Kai kils gaisras, nebebus jėgų jam sulaikyti". Reikia pridurti, kad jau labai greitai visas pasaulis taps parako statine, jeigu ginklavimosi lenktynėms nebus užkirstas kelias. Šiomet ginklavimosi-militarizmo reikalams pasaulis išleis daugiau kaip 300 bilijonų dolerių. Tai beprotybė, kuri žmonijai neša pražūtį. . .

* * *

Ir naminiuose šios šalies reikaluose šviesesnių laikų dar vis nesimato. Priešingai, ir bedarbių armija tebeauga, ir infliacija, ir kainos tebekyla, ir skurdžių masės tebegausėja, ir kriminalizmas miestuose dar intensyviau siautėja. Antai federalinio Darbo Departamento vėliausias raportas parodo, kad tikslai per vieną spalio mėnesį bedarbių armija paaugo 185,000 naujų bedarbių. Šiandien net aukščiausiose valdiškose sferose jau niekas nei nekalba apie infliacijos bei kainų kilimo sulaikymą. Kalba eina tikslai apie to kilimo sulėtinimą.

Visa krizės našta, žinoma, suverčiama ant darbo liaudies pečių. Stambusis kapitalas žeriasi negirdėtus pelnus. Didžiosios automobilių gamybos ir kitų pramonės šakų korporacijos šiomet didžiuojasi rekordiniais pelnais. Tai patvirtina ir pirmiau negirdėtas milijonierių armijos gausėjimas. Kaip tikslai sunkiausiais šios krizės ketveriais metais tarp 1972 ir 1976 atsirado net 60,000 naujų milijonierių. Šiandien jų jau turime 240,000. Jų turto bendroji vertė — 417 bilijonų dolerių!

O kaip su tais amerikiečiais, kurie duoną turėjo užsidirbti savo rankomis arba protu? Iš

to paties Darbo Departamento pranešimo sužinome, kad kai milijonieriai dygo kaip grybai po lietaus, per tuos pačius ketverius metus darbininkų uždarbiai, sveriant juos pragyvenimo reikmenų kainomis, sumažėjo 6.5 procento. Todėl ir praraja tarpe turčių ir beturčių pasidarė dar platesnė ir gilesnė.

* * *

Rūpindamiesi ir sielodamiesi tarptautiniais ir mūsų Jungtinių Amerikos Valstijų naminiiais reikalais, mes nė valandėlei nepamirštame ir mūsų gimtojo krašto. Su giliausiu susidomėjimu mes sekame Tarybų Lietuvos liaudies užmojus toliau kelti ir gerinti savo ekonominį ir kultūrinį gyvenimą. O tie užmojai, kaip parodo lapkričio 19 dieną pasibaigusios Lietuvos TSR Devintojo šaukimo Aukščiausios Tarybos ketvirtosios sesijos nutarimai, yra tikrai milžiniški.

Ši sesija, pranešimuose sakoma, apsvarstė ir patvirtino 1976-1980 metų Respublikos valstybinį liaudies ūkio vystymo penkmečio planą, taip pat 1977 metų planą ir biudžetą. Numatyta, kad per penkmetį nacionalinės Lietuvos pajamos padidės 25 procentais. Darbininkų ir tarnautojų vidutinis mėnesio darbo užmokestis padidės 19 procentų, o kolūkiečių darbo apmokėjimas iš visuomeninio ūkio — 20 procentų. Per penkmetį numatoma pastatyti gyvenamųjų namų, kurių bendras plotas bus 9 milijonai 700 tūkstančių kvadratinų metrų, o kaimo vietovėse — dešimtadaliu daugiau. Bus toliau daug statoma vaikų lopšelių ir darželių, mokyklų, ligoninių ir ambulatorijų, tvarkomi ir plečiami kurortai. Aukštosios mokyklos paruos Respublikos liaudies ūkiui daugiau kaip 46 tūkstančius, o specialiosios vidurinės mokyklos 87 tūkstančius specialistų. Jau ateinančiais (1977) metais pensijas gaus apie 260 tūkstančių

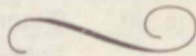
darbininkų, kolūkiečių ir tarnautojų.

Valstybės asignavimai švietimui, sveikatos apsaugai, socialiniam aprūpinimui sudaro daugiau kaip trečdalį visų valstybinio biudžeto išlaidų.

Ugdant Respublikos pramonę sparčiausiai bus pletojamos šakos, kurios skatina techninę pažangą. Pavyzdžiui, elektros energijos sunaudojimą per penkerius metus planuojama padidinti net 45 procentais. Jau 1978 metais numatoma atiduoti naudoti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos pirmąją dalį. Nauji pajėgumai azotinių trašų gamykloje. Kėdainių chemijos gamyklos rekonstravimas įgalins mineralinių trašų gamybą padidinti daugiau kaip pusantrą karto. Planuojama pastatyti neaustinių medžiagų imonę Alytuje, atiduoti naudoti didelę Kapsuko pieno konservų gamyklą, sūrinę Pasvalyje, užbaigti Utenos mėsos kombinato statybą, pastatyti ir rekonstruoti daug kitų imonių bei cechų.

Planuojami kapitaliniai įdėjimai leis nusausinti 560 tūkstančių hektarų dirvų, sukultūrinti 400 tūkstančių hektarų, įrengti drėkinimo sistemas 30 tūkstančių hektarų plote. Plane numatyta didelė kiaulių ir galvijų kompleksų bei paukštynų statyba. Žemės ūkis gaus daugiau naujos galingos technikos. Vidutinį metinį grūdų derlių planuojama per penkmetį padidinti 27 procentais, daugiau gaminti mėsos, pieno, kiaušinių ir kitos žemės ūkio produkcijos. Taip pat žymi valstybinio biudžeto lėšų dalis skiriama transporto ir ryšių tobulinimui bei kelių tiesimui.

Nė valandėlei neabejojame, kad visi šie Aukščiausiosios Tarybos nutarimai ir planai bus liaudies entuziastiškai sutikti ir pilniausiai įvykdyti, nes jų visų tikslas, kaip matome — toliau jos pačios gerovę kelti.

KETURI KOMUNISTAI

Karolis Požela

Juozas Greifenbergeris

Kazys Giedrys

Rapolas Čarnas

Gruodžio 27-ąją sukanka 50 metų, kai fašistai sušaudė (1926 m.) keturis įžymius Lietuvos Komunistų partijos veikėjus — Karolį Poželą, Juozą Greifenbergerį, Kazį Giedrį ir Rapolą Čarną.

Užgrobę valdžią Lietuvoje (1926 m. gruodžio 16 d.), fašistai stengėsi užsmaugti revoliucinį judėjimą. Pirmiausia jie norėjo sunaikinti Lietuvos Komunistų partiją. Prasidėjo masiniai revoliucionierių areštai.

Vieni pirmųjų į fašistų rankas pateko Lietuvos KP CK sekretorius K. Požela, Lietuvos KP CK narys J. Greifenbergeris, Lietuvos Raudonosios pagalbos CK narys K. Giedrys ir Lietuvos komjaunimo CK narys R. Čarnas. Pagal perversmo organizatorių iš anksto numatytą nuosprendį karo lauko teismas šiuos keturis kovotojus nuteisė mirti.

Ankstų gruodžio rytą nuosprendis buvo įvykdytas.

Apie fašistų piktadarybę sužinojo ne tik Lietuvos darbo žmonės, bet ir kitų šalių pažangioji visuomenė. Galingi protesto balsai įbaugino Lietuvos fašistinius vadeivas. Jie turėjo atsisakyti masinių susidorojimų su revoliuciniais darbininkais.

Tarybų Lietuvos darbo žmonės šventai saugo šviesų kovotojų atminimą. Kaune jiems pastatytas paminklas, bet geriausias paminklas kovotojams — fašizmo sutriuškinimas ir socializmo pergale Lietuvoje.

Paruošė Kazys Laukys

KETURI KOMUNARAI. 1926

Vytautas Rubavičius

*Mes nugara atsirėmėme pailsėt į naktį
į naktį mes atsirėmėme pailsėt žvaigždžių
iki aušros aštriai toli
iki aušros aitriai toli
tik svetimų dienų tikėjimo pašvaistė
ir šautuvų širdies suplėšyta tyla*

*mes nugara atsirėmėme pailsėt į naktį
dangus įskilo tarp pasiryžimo ir kančios
o abejonių kelias vis dėlto per širdis
sudiržusias gyvenimo nujuodintus sapnus
bet užmiršimo liežūis kūno neišplaus
ir balso neišblukins abejingų dienos*

*mes nugara atsirėmėme pailsėt į naktį
laukimo laikas neteka senatvėn
ir nė per žvilgsnį nepriartina aušros
tik tai kas per vėlu ir per skaudu
įgyja netikėto atradimo kainą*

*ne ateities pailsint mes sustojom
o gyslių kaulų ir kraujagyslių šakotų
ir be paguodos baigsis ši naktis
tik draugo pulsas gaudžiai plaka širdį
o rankos surakintos ateitim tiktai viltis
kaip vaiko verksmas taip toli širdy*

*tik pailsėti mes atsirėmėm į naktį
į naktį mes atsirėmėme pailsėt žvaigždžių
nors jau švytruoja neapykantos veidai
liaudis išauš*

[Tąsa 6-tam pusl.]

“IMKITE MANE IR SKAITYKIT”

ST. GRIMALAUSKAS

“Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit, ir skaitydami permainykit,” — šiais žodžiais kreipėsi pirmosios lietuviškos knygos autorius Mažvydas į savo skaitytojus, išreikšdamas jais kiekvieno rašytojo giliausią norą, kad jo žodis juo plačiau pasklistų liaudyje, kad jo raštai būtų suprantami ir pamilti gausaus skaitytojų būrio. Tai buvo tarta 1547 metais. Nuo to laiko daug didelių ir sunkiai įveikiamų kliūčių teko nugalėti lietuviškai knygai, beskinant sau kelią į gyventojų mases.

Labai įdomiai 1930 metais Vaižgantas straipsnyje “Knygų spinta — lietuviams dar nežinomas baldas” rašė, kad” . . . Mūsų miestelėnai statosi ir juos iširengia. Dažnai — stilingai. Pirmas

jiems išgytinas baldas — bufetas; . . . Knygų spinta vis dar tebėr nežinoma. Jei kur atsiranda kaip neišmetamas iš komplekto vienetas, tai panaudojama Jonuko kojinelėms ir kitoms garderobo mažmenoms sukisti”.

Tai labai atviras tuometinio Lietuvoje kultūrinio gyvenimo ir knygos padėties visuomenėje įvertinimas. Ir reikia manyti, kad Vaižgantas, jei būtų galėjęs, apie tai mažų mažiausia būtų nutylėjęs. Matyti, kad reali padėtis vertė apie tai kalbėti.

1940 metais atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, spauda įgavo platų užmojį ir knyga tapo prieinama kiekvienam jaunos respublikos gyventojui. 1940-1971 metais (žinoma, atmetus fašistinės Vokietijos okupacijos metus) Tarybų Lietuvoje išleista 45 tūkstančiai 397 pavadinimų knygos bendru 312 milijonų 548 tūkstančių egzempliorių tiražu.

Ir dabar kiekvienais metais Tarybų Lietuvos gyventojai gauna apie 2 tūkstančius knygų bendru, maždaug 16 milijonų egzempliorių tiražu.

Žinoma, atspausdinti knygą — tai tik pusė darbo. Reikia, kad ši knyga patektų skaitytojams. Ši kilnų darbą atlieka knygynai, knygų prekybos kioskai, visuomeniniai knygų prekybos kioskai, kultūros įstaigos, visuomeniniai knygų platintojai arba, kaip juos gyventojai meiliai vadina, knygnešiai. Knygomis prekiauja visur — ir mieste, ir kaime, ir kurortinėse vietovėse. Pvz., Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje yra 63 knygynai; kurortinėse vietovėse — 5 ir rajonuose bei kaimo vietovėse — 113. Ir pagaliau kaimuose — jei nėra arti knygyno, skaitytojai gali įsigyti norimą knygą kioskuose, kitose parduotuvėse arba pas minėtus knygų platintojus.

Paskaičiuota, kad vienas Lietuvos gyventojas per metus įsigyja 5-6 knygas. Taigi, keturių asmenų šeimai per metus įsigyja 20-24 knygas. Ir nors grožinės literatūros tiražai gana dideli — apie 25 tūkstančius egzempliorių, vaikų literatūros iki 100 tūkstančių, tačiau skaitytojų dėmesys knygai verčia leidyklas šiuos tiražus dar didinti. Ypač tų knygų, kurios leidžiamos tam tikromis serijomis. Pvz., serija “Drasiųjų keliai”.

KETURI KOMUNARAI. 1926

[Tąsa iš 5-to pusl.]

II

*Dabar valanda kada darbininkų akys
girgždėdamos veriasi kūdikio sapno pašvaistėj
spingsulės šviesa lyg riksmas rytą suplėšo
nepažįstamos moters juokas gimdymas ąsočiai
į kuriuos nepaliaujamai pila gyvenimas
savo nesibaigiančią gaidą o fabrikų
lipnūs čiuptuvai jau gatvėmis teka*

*prie įėjimo aitrus ryto gurkšnis
mums jau metas išeit nes laiko rodyklė
grandines jau nutraukė ir skaudžiai artėja
mes prie pabaigos prie gyvybės šaltinio
sustojom*

*žodis pasėtas juo sekančios kartos kalbės
nes mes prakalbėjom kalėjimų griaučius*

*mes prie pabaigos bet mes liaudies komunią
priėmėm*

*sako mums per ilgai buvo leista norėt
sako kalbą kitokią jūsų širdis varinėja
betėjome mes vedini laiko įtampos laido
ir kitų gyvenimu savo dienas išmatavom*

*aplinkui tyla kaip pusė nukąsto žodžio
milinėse iriasi sunkiai komandų garsai
budelio veidas matome akys jame suledėja
šūvis tik kūno mirtingą apsiaustą sudrasko
laidotuvių giesmė — laisvės duona jos skonis
tūkstančiams bundančių ateičiai*

"Jaunimo gretos", 1976. 8

Tai nuotykių knygos jaunimui; "Siluetai" — įžymių žmonių gyvenimo aprašimai; "Horizontai" — vertingiausi užsienio rašytojų kūriniai; "Kultūros pėdsakais" — studijos apie senovės kultūros palikimą.

Knygų paklausa apsprendžia ir tai, kad Lietuvoje knygos gana pigios. Pvz., būnant Italijoje, Šveicarijoje, Norvegijoje ir kitose šalyse, teko įsitikinti, kad knygos gana brangios ir gyventojų perkamos nedažnai.

Knygos susilaukia tokio didelio dėmesio ir todėl, kad labai rūpinamasi jų propagavimu. Tai atlieka Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Valstybinis leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetas. Rengiami knygų platinimo mėnesiai, įvairios literatūros dekados, knygų mugės, susitikimai su rašytojais, ruošiamos knygų parodos, skaitytojų konferencijos, literatūriniai vakarai, rašoma informaciniai straipsniai vietoje ir respublikinėje spaudoje, apie naujausias knygas skelbia per radiją ir televizi-

ją. Leidžiama spausdinta reklaminė medžiaga. Statomi nauji ir restauruojami seni knygynai.

Be to, prieš porą metų Tarybų Lietuvoje įsteigta savanoriška knygos bičiulių draugija. Steigiamajam draugijos suvažiavimui buvo pažymėta, kad "... glaudžiai bendradarbiaujant su valstybiniais organais, kultūros bei švietimo įstaigomis ir visuomeninėmis organizacijomis, jos tikslas padėti propaguoti ir platinti knygą plačiose masėse, veiksmingiau ją panaudoti komunistiškai auklėjant žmones".

Svarbiausiu draugijos uždaviniu suvažiavimas laikė ir dabar lieka — "Prisidėti knygomis, toliau gerinant marksizmo-leninizmo, tarybinio gyvenimo būdo, komunistinės moralės principų, komunistinio auklėjimo problemų nušvietimo literatūroje, ekonominio ir kultūrinio masių švietimo propagandą".

Nėra abejonės, kad ši draugija atliks kilnų knygų propaguotojo ir platintojo vaidmenį, kad knyga — gėrio ir grožio šaltinis, pasiektu kiekvieną Lietuvos gyventoją.

Paminklas V. Leninui Klaipėdoje.
B. Aleknavičiaus nuotr.

JONUI BASANAVIČIUI 125 METAI

J. KIRLYS

nusipelnęs kultūros veikėjas

Jonas Basanavičius — lietuvių visuomenės veikėjas, mokslininkas, gydytojas, ryški asmenybė, palikusi gilius pėdsakus nacionaliniame lietuvių tautos sąjūdyje.

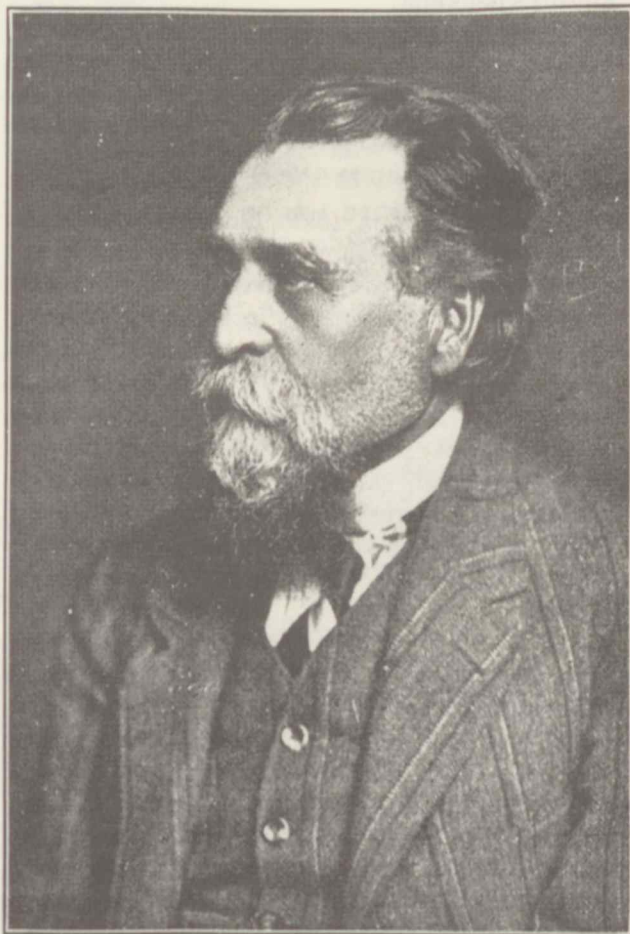
Jonas Basanavičius — Sūduvos krašto sūnus, gimęs 1851 metų lapkričio 23 d. Ožkabalių kaime (Vilkaviškio raj.), valstiečių šeimoje. 1866-1873 metais mokėsi Marijampolės gimnazijoje (dabar Kapsuko J. Jablonskio vidurinė mokykla), studijavo istoriją-filologiją, vėliau mediciną Maskvos universitete (1873-1879). Baigęs studijas, beveik dvidešimt penkerius metus gyveno Bulgarijoje, versdamasis gydytojo praktika, būdamas ligoninės vedėju. Dalyvavo demokratų partijos kongresuose Sofijoje, Adrianopolyje ir Konstantinopolyje. O Prahoje ir Vienoje gilino medicinos studijas. Kartu rūpinosi lietuviškos spaudos reikalais, plačiai susirašinėjo su lietuviais inteligentais. Jonas Basanavičius buvo vienas aktyviausių "Aušros" laikraščio steigėjų ir redaktorių, rinko lietuvių tautosaką, į tą darbą įtraukdamas ir kitus inteligentus, rašė apie lietuvių tautos praeitį, papročius, kalbą.

Jonui Basanavičiui atrodė, jog, pradėdant rašyti Lietuvos istoriją, reikia pasakyti, iš kur lietuviai kilę ir kas jų giminės. Jis sukūrė savą lietuvių kilmės hipotezę.

Gyvendamas Bulgarijoje, Jonas Basanavičius įsitikino, kad indoeuropiečių protėvynės reikia ieškoti Balkanuose. Domėdamasis to krašto senos kultūros liekanomis, jis pastebėjo daug panašumo su senąja lietuvių kultūra, kalba, vietovardžiais, papročiais, jis įsiklausė, kad lietuvių dainose dažnai minimas dunojėlis, pasakose — liūtas ir t. t. Ir J. Basanavičius ėmė ieškoti lietuvių ir Balkanų senovinių tautų giminystės ryšio.

Štai hipotezei paremti jis rinko kalbos, tautosakos, mitologijos ir kitus panašumo turinčius duomenis. Įrodinėdamas, kad trakų tautos palikuonys yra lietuviai, kad jų protėvių tėviškės reikia ieškoti senovės Trakijoje ir Mažojoje Azijoje, J. Basanavičius ieškojo kelių, kuriais jie atėjo į Baltijos jūros pakraštį.

Jonas Basanavičius parašė studiją "Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietu-

DR. JONAS BASANAVIČIUS

von", taip pat "Trakų ir lietuvių milologijos smulkmenas" ir kitas studijas. Lietuvių kilmės hipotezei pagrįsti Jonas Basanavičius pašventė daug laiko ir jėgų. Tačiau jam vis dėlto nepavyko įtikinti mokslininkų, ir Basanavičiaus "hipotezė liko tik hipoteze, ilgainiui tylomis atmesta ir šiandien jau beveik užmiršta", — rašo akademikas J. Jurginis.

Jonas Basanavičius, visą gyvenimą tyrinėjęs lietuvių tautos praeitį, jos archeologiją ir etnografiją, yra paskelbęs nemažą vertingų darbų ("Apie senovės Lietuvos pilis", "Žinios apie pirmus Lietuvos gyventojus", "Vardas senovės Lietuvos valdovų" ir kt.). Jis, romantiškai idealizuodamas mūsų praeitį, teisingai vertino lietuvių tautos kovų esmę su kryžiuočiais, demaskavo katalikų bažnyčios ir popiežių

priešiskumą lietuvių tautai (str. "Apie kryžius", "Apie įsteigimą Ragainės pilies").

Savo darbe "Iš krikščionybės santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra" J. Basanavičius atskleidė kryžiuočių žiaurumus Lietuvoje ir parodė, kaip Romos popiežiai Grigalius IX, Inocentas IV ir kiti aktyviai prisidėjo prie kryžiuočių žygių ir Lietuvos, jos materialinių gėrybių ir kultūros griovimo. Jis pritarė Kraševskio nuomonei, jog "krikštas pavertė prūsų lietuvius vokiečiais, kitus lenkais arba rusais", ir pats Basanavičius priduria, jog "tai ženklina ne ką kita, kaip kultūros naikinimą". Tuo labiau, kad jis pats matė nutautinimo darbą, varomą per bažnyčias Lietuvoje, ypač Vilniaus krašte, prasidėjusį nuo pirmos krikščionybės įvedimo Lietuvoje dienos.

Pažymėtina J. Basanavičiaus knyga "Iš lietuvių gyvenimo 1915-1917 metais po vokiečių jungu" (1919), kurioje parodyti vokiečių okupantų žiaurumai Lietuvoje.

Jonas Basanavičius didelį darbo barą išvarė rinkdamas lietuvių tautosaką, ją tyrinėdamas ir skelbdamas. Jis yra išleidęs nemaža lietuvių tautosakos rinkinių ir tautosakos tiriamųjų darbų: "Ožkabalių dainos", "Lietuviškos pasakos" (du tomai), "Lietuviškos pasakos įvairios" (keturi tomai), "Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių", "Levas lietuvių pasakose ir dainose", "Gamta lietuvių pasakose ir dainose", "Kas tai yra daina" ir kt. Šie jo darbai ir dabar nėra nustoję savo vertės.

Jonas Basanavičius buvo ne tik mokslininkas, bet ir visuomenės veikėjas. Jis su Jonu Šliupu ir kitais to meto veikėjais Rytprūsijuose leido "Aušrą" (1883-1886), rašė joje įvairiais klausimais straipsnius, žadinančius lietuvių tautinę sąmonę, ugdančius patriotinį jausmą.

Tačiau J. Basanavičiui buvo svetimas bet koks šovinizmas. Jis bendradarbiavo rusų, bulgarų, lenkų spaudoje, rėmė lietuvių draugystę su kitomis tautomis.

Gyvendamas Bulgarijoje, Jonas Basanavičius suartėjo su bulgarų liaudimi. Čia kaip gydytojas jis daug nuveikė sveikatos apsaugos srityje. Jo pastangomis Bulgarijos miestas Varna buvo paverstas pajūrio kurortu. J. Basanavičius domėjosi ir rinko bulgarų tautosaką, senienas. Bulgarų muziejams padovanojo savo vertingus numizmatikos rinkinius. Jo ryšius su bulgarų tauta rodo ir tai, kad viena Varnos miesto gatvių ir šiandien turi daktaro J. Basanavičiaus vardą.

Jonas Basanavičius nuo 1905 metų su trumpomis pertraukomis gyveno Vilniuje. Bendradarbiavo "Vilniaus žiniuose", "Viltyje", "Lietuvos žiniuose" ir kituose periodiniuose leidiniuose. 1905 metais vadovavo didžiajam lietuvių seimui Vilniuje, aktyviai dalyvaudamas jo darbuose.

1907 metais Vilniuje buvo suorganizuota Lietuvių mokslo draugija, kuriai Basanavičius iki mirties pirmininkavo. Jo vadovaujama mokslo draugija keliolika metų buvo vienintelis Lietuvos mokslinio tyrinėjimo centras. Draugija leido neperiodinį leidinį "Lietuvių tauta", savo organą, kuriame J. Basanavičius yra paskelbęs mokslinių straipsnių.

Politinėje veikloje Jonas Basanavičius laikėsi liberalinių pozicijų, tačiau jis nevengė įsijungti ir į besikuriančios Tarybų valdžios Lietuvoje kultūrinę veiklą. 1919 metais jis, V. Kapsukui pasiūlius, sutiko būti istorijos ir etnografijos muziejaus direktoriumi ir su noru ryžosi dirbti. J. Basanavičius norėjo įsteigti Lietuvos kultūros centrą muziejų, bet jo pradėtąjį darbą nutraukė baltalenkių įsiveržimas į Vilnių. Ir lenkams užėmus Vilnių, jis ten liko saugoti Lietuvių mokslo draugijos turto ir dalyvauti lietuvių tautiniame sąjūdyje.

Jonas Basanavičius mirė Vilniuje 1927 metų vasario 16 d. Palaidotas Rasų kapinėse.

MYKOLAS KARČIAUSKAS

Akmuo Beržinių pakrašty

*Pakrašty Beržinių — ne beržai,
Tik ledynus menantis akmuo,
Lietuvą užgriuvęs įstrižai,
Lyg įstrigęs lūpose skiemuo,*

*Išnešiotas po šiauria krūtim, —
Poetu gyvena tarp visų.
Ainių ainiams kalba ateitin
Grįžtančiu ir šaukiančiu balsu.*

*Palaukėm linguojanti skara —
Ta pati motulė Lietuva,
Po žeme ir žemėje gera...
O sūnaus pavargusi galva —*

*Akmeniu priglundus prie vagos,
Žolele prie tėviškės takų.*

— — — — —

*Ave, vital! Taip lig pabaigos
Žodžiais ir gyvenimu tikiu.*

KA BYLOJA TIRKŠLIŲ PUŠYNAS

VINCAS LAURAITIS

Istorijos mokslų kandidatas

Ir Tirkšliai buvo mažesni, ir Stulpo upelis, vinguriuodamas krūmingais slėniais, buvo greitesnis, veržlesnis ir ne taip išsekęs. Pasakoja, kad išsiliejęs pavasariais Stulpas užtvindydavo artimiausių sodybų kiemus, prasiverždavo į tvartus ir daržines, o labiau pūstelėjus vėjui, ne vieną pirtelę su savim nusinešęs.

Vingiavo upelis ne tik lygiomis vietomis. Brovėsi jis ir per tankiai sulapavusius krūmus, susiraizgiusius bruzgynus, perkopdavo kalveles ir lomeles.

Į pietus nuo Stulpo vagos, pačiame šilo viduryje, lyg puošėiva salelė senovėje šlamėjo senų ažuolų kupstas. Keistai šilo gilumoje atrodė šie miško milžinai, tarsi pakeleiviai, pasiklydę skambiam pušyne ir susimetę krūvon pasitarti. Sako, senoliai tų ažuolų vos iki penkiasdešimties ten priskaičiavę, bet jei pakliūdavai tų storaliemenių draugijon, rodėsi niekad iš ten nebeištrūksi.

Pačiame tos ažuolų salelės viduryje rudavo kojų numindytas takelis, vedąs po storiausio ir seniausio ažuolo šaknimis.

Visi aplinkinių sodžių gyventojai žinojo, o dauguma iš jų patys savo akimis matė po tuo ažuolu besėdintį seną, žila barzda apžėlusį senį. Matydavo jį ten vasarą ir žiemą. Vasarą apsikaišęs medžių lapais, su smilgų prijuoste apie liesas plaukuotas kojas, žiemą — pakuliniu maišu prisidengusį. Gurinėjo jis po ažuolyną ir šilą, rinkdamas žoles, grybus, uogas. Apie jo kaklą apsvijęs, dažniausiai snaudžias žaltys, imdavo skersakiuoti, kai ant senio peties nutūpdavo prijaukintas varniukas. Išmestą iš lizdo surado senis mažytį padarėlį, sušildė užantyje, penėjo jį surinktais vabalais ir muselėmis, kol suaugęs varniukas niekur nuo jo nebesitraukė. Naktį virš senio galvos blykčiodavo pelėdos akys, kurios likimas buvo panašus į varniuko likimą. Seniui vos išsijudinus iš savo būsto po ažuolo šaknimis, paskui jį imdavo šuoliuoti linksma išdykėlė voveraitė, kurią žiemos metu atsiskyrėlis maitino sau vasaros metu surinktais ir sudžiovintais grybais ir riešutais.

Vieni žmonės laikė jį šventu, nes senis nuolat kažką tai bambėdavo panosėje, lyg tai žegnoda-

vos, lyg tai kitokius keistus ženklus išdarinėjo. Kiti laikė jį stabmeldžiu, visais šventaisiais prisiekinėjo matę senį besilankstantį saulei anksti rytą ar besikalbantį su pačiu perkūnu. Treti porindavo keistą istoriją apie jo atsiradimą šiose vietose. Patys seniausieji tvirtino, kad senasis atsiskyrėlis neva bandęs užsidaryti Žemaičių Kalvarijos vienuolyne ir maldomis prašyti dievo malonių žmonėms. Tik niekaip jis negalėjęs sutikti su tėvais domininkonais, kurie, užuot padėję baudžiauninkams, plėšė iš jų paskutinį kailį vienuolyno naudai. Štai ir išėjęs tada iš vienuolyno Tadeušas Drozdovskis. Ilgai klampojęs miškais, ieškodamas ramios vietelės kurioje galėtų be tarpininkų kalbėtis su pačiu dievu, sakydamas, kad nei tokioj "šventoj" vietoj kaip Žemaičių Kalvarija, nei tuo labiau vienuolyne seniai dievo nei pėdsako nebelikę, kad vienuoliai ir kunigai iškeitę jį į lašinius, kumpius, dešras, vyną ir kitas žmogaus sukurtas gėrybes, išviję jį, nes sudžiūvęs ir perbadėjęs nukryžiuotojo sūnaus atvaizdas trukdęs vienuoliams ramiai puotauti, tukti, nieko už tai neatlyginant ir neuždirbant.

Taip ir gyveno senis vienas su savo žvėrimis ir paukščiais. Rytai ropomis išropodavo iš po seno ažuolo šaknų, vakarais vėl ten įsirangydavo. Kai kas tvirtino, kad žiemos metu, kai sniego prinešdavę net iki krūtinės, iš pusnimis apnešto ažuolo rūkdavęs plonytis dūmelis ir aplinkui pakvipdavę degintais kadagiais, kaip valstiečio troboje griaudžiant perkūnams.

Nesibičiuliavo T. Drozdovskis su žmonėmis, atėjusių nepravarydavo, bet pats jų draugijos neieškojo. O ateidavo pas jį iš visur, sunešdami jam savo nelaimės ir skriaudas, ligas ir nevilgtį. Labai šykščiais žodžiais senis suramindavo nuliūdusį, liepdavęs pasimelsti ir neieškoti dievo kažkur tai bažnyčiose, o rasti jį savo širdyse. Išeidami valstiečiai palikdavo kas sūrį, kas duonos kampą, medaus mazgelį, varškės. Mėsos senasis nepriimdavo. Ant to paties ažuolo šakos, po kurio krepšys, iš susuktos didžiulės beržo tošies. Į jį sudėdavo valstiečiai kuklias dovanėles atsiskyrėliui. Žiemos metu, kai vėjas imdavo nardyti tarp seno ažuolo

kamieno, braidėjo kaip gyvas, numirėliškai klaikiams garsais garsindavo ne tik kiškius ir lapas, bet ir alkanus vilkus tolyn nuvydavęs, kurie tik iš tolo sukdavosi apie "gyvą" medį.

Pasakoja, kai kurie kaimo seniai, kad kartą susilažino Vieksnių kunigaikštis Livenas su grafu Čapskiu iš gorčiaus auksinų, kurie turėję atitekti tam, kieno pusėje būsianti tiesa. O tiesa turėjo būti ta, kad abu kilmingi vyrai, nusamde dvaro mergą, pasižymėjusią ypatingu grožiu ir drąsa, sugalvojo sugundyti senąjį atsiskyrėlį Tadeušą Drozdovskį. Merginos raginti nereikėjo. Drąsiai išėjusi į priekį, ji ėmėsi savo darbo. Atakon buvo paleistos visos moteriškos gudrybės. Mergina slinko vis artyn prie atatupsta besitraukiančio atsiskyrėlio, o tolėliau iš už medžių šią sceną sekė abu šių lažybų organizatoriai. Nebegalėdamas atsiginti nuo akiplėšos geltonkasės, T. Drozdovskis peiliu perrėžęs sau ranką žemiau alkūnės ir savo krauju aptaškęs merginai veidą. Ši suklykusi, išvadinsi senį bepročiu ir, nelaukusi net pažadėto auksino už darbą, tekina parlėkusi namo. Ne mažiau nusivylė ir kunigaikštis Livenas, praradęs gorčių auksinų. Tik grafas Čapskis, sako, bene dvi savaites kvatojęs ar tai iš džiaugsmo, laimėjęs lažybas ar tai iš siaubo, pamačius senio fanatišką esketizmą ir kraują.

Buvo tvanki liepos naktis. Senasis T. Drozdovskis, tą naktį nusprendęs ilsėtis ne savo buveinėje po ažuolo šaknimis, o ant minkštų samanų, ilgai vartėsi ir kasėsi nugulėtus, nubrozdintus šonus ir uodų sukanžiotus pečius. Miegoti nedavė ir jo draugė pelėda, įnirtingai ir triukšmingai medžiojusi laukines peles ir kirstukus. Pabodo seniui vartytis per daug minkštame samanų patale (ar tik ne nuodėmė save lepinti) ir jis, pakilęs iš vietos, ėmė šlaminėti lyg vaiduoklis miške tarp medžių. Pasiekęs perkūno perskeltą eglę ties keliuku, prisėdo po lit žemės nusivurusiomis jos šakomis ir užsnūdo. Atsibudo, kai karšti saulės spinduliai pro spyglius ėmė šokinėti jo senu raukšlėtu veidu. Tačiau ne tai pažadino atsiskyrėlį. Kitapus eglės, į kurią jis atsirėmęs ilsėjosi, šnekėjosi du vyriški balsai, tarėsi, kaip patogiau apiplėšti Pašerkšnės dvarą. Nemėgo senis ponų, bet, būdamas labai teisingas, negalėjo leisti įvykti dar vienai nedorybei. Ar tai dėl šventumo, ar tai iš baimės nepasirodė jis sąmokslininkams, o palaukęs, kol jie nueis, išėjo į takelį ir, atsėdęs ant supuvusio kelmo, laukė pasirodant bent kokio gyvo žmogaus.

Kai kaimyno tarnas pranešė Pašerkšnės ponui, kad ateinančią naktį tegu neužmiegas, nes dvarą ruošiasi užpulti plėšikai, ponas tiek užsikvatojo, kad teko net vandens gorčium išgerti, kad atgavus lygsvarą.

— Eik, eik, — kumeliškai nusižvengė. — Neieškok durnių. Sumislijo tas tavo Drozdovkis pranašu apsišaukti. Aš ne kvailys, kad kitu kvailiu patikėčiau.

Tą vakarą, kaip tyčia, dvarininkas anksčiau atleido tarnus gulti, o pats su valsčiaus pristavu skėlė kortas iki pirmųjų gaidžių. Miegojo tarnai, miegojo šunys, įlindę į šiltas arklides. Net senasis kudlius ramutėliai knarkė ties pono kojomis, ant jo pamestų grindyse romanoviškų kailinių.

Už langų ėmė ošti bekylančio vėjo gūšiai. Virš dvaro rinkosi tamsūs tiršti audros debesys. Buvo tvanku net ir vidurnaktyje ir atrodė, kad visa gamta tik ir laukia akimirkos, kad prakiurę debesys leistų atsigauti po nepakeliamos savaitės kaitros.

Niekas nepastebėjo kaip medinėmis verandos kolonėlėmis į antrą rūmų aukštą atbrailomis ir pro atvirus langus vidun įsmuko vienas šešėlis, antras, trečias. Iš už miško ėmė švysčioti akinantys žaibai ir pasigirdo tolimi, bet jau artėjančios audros garsai. Vėjo šuorai ir užuolaidų atviruose languose brazdėjimas maskavo tykius šešėlių žingsnius, kurie, pasidalinę atskiromis kryptimis, naršė išdidaus dvarininko palociuje, lyg savo kišenėje. Kažkieno nematoma, tikriausiai kažkurio tai buvusio ar esamo tarno ranka paslaugiai atidarinėjo tamsoje duris vis į kitus kambarius. Ilgiausiai nakties vauduokliai užtruko pono kabinete, šalia didžiulės svetainės, kurioje šeimininkas lošė kortomis, ši kartą labai kuklioje draugijoje.

Pagaliau kudlius kažką užuodė, pakėlė savo demonišką snukį, nusižiovavo ir pastatė ausis. Minutę žiūrėjęs į tamsoje skendinčius sunkaus aksomo užuolaidomis pridengtas duris, metėsi staiga į jas, vilkdamas paskui save už kojos užkliuvusius kailinius. Tik staiga — sužvangėjo, suskambėjo už tų durų, pabiro stiklai, kažkas sunkaus nuvirto. Į kambarį įsisuko vėjas, užgesino žvakę ant stalo ir nušvilpė visą lošėjų "banką" žemėn. Kudlius tebesitampė su šeimninko kailiniais, nesugebėdamas ištraukti kojos iš vidinės kišenės, o pats ponas, pabalęs iš baimės, drebančiu balsu pats save ramino:

— Tai, panie, vėjas . . . audra ateina, — ir

ėmė iš visų jėgų skambinti varpeliu, keldamas sumigusius tarnus.

Kai, nešini žvake į pono kabinetą įėjo tarnai, rado tik pilnas grindis smulkausių stiklo, plasnojančias užuolaidas ir visus pono rašomojo stalo stalčius atidarintus ir išvartytus, spintelės bei knygų spintą, sujauktus lyg po žemės drebėjimo. Išgaravo ir geležinė dėžutė iš šoninio stalčiaus su stambia auksinių suma.

Pasakoja, kad po to naktinio apiplėšimo, Pašerkšnės ponui pasimaišę. Kai tik imdavė temti, jis nukabindavo nuo sienos seną muškietą, išsiroglindavo į seną vinkšną ties kabineto langu ir tupėdavo iki ryto, laukdamas plėšikų, kad su jais atsiskaitytų. Pristavas, padėdamas savo lošimo draugui, pakėlė ant kojų visą apylinkę, bet vagys kaip į žemę prasmegę.

Už tai visais varpais skambėjo atsiskyrėlio pranašiški sugebėjimai.

Visa Tirkšlių apylinkė lyg apmirė. Po kaimus ant arklių lakstė kazokai ir ieškojo sukilėlių. Kas galėjo, pasitraukė toliau, kur nesiekė vietinės valdžios akys. Caro vyriausybės pasiųsti kazokai gąsdino ne tik paprastus valstiečius. Labiau ši kartą jų bijojo dvarininkai, tiesioginiai ar netiesioginiai rėmę 1831 metų sukilimą, žmonių lenkmečiu vadinamą.

Giliame pušyne nepertoliausia nuo savo dvaro valdų, slapstėsi ir Tirkšlių dvaro savininko Važinsko penki sūnūs. Kazokai bijojo mažais būreliais brautis į šilo gilumą, todėl jame slėpėsi tie, kam pavyko, ligi čia prasimušti pro sustiprintas sargybas ir siautėjančius kazokus.

Išėjo kartą senasis atsiskyrėlis į kelią pasidairyti, pasiklaudyti ką žmonės pasakoja apie naktimis plevenančias ties horizontu gaisrų pašvaistes. Vos tik išlindo, taip ir susidūrė su keliolika raitų caro pagalbininkų. Buvo tik tik panašu į pavasarį, vėžė tik pačiame vidurdienyje šiek tiek teiskrypdavo, o vakarop vėl sutvirtėdama. Kazokai nustebo, o gal ir išsigando išvydę iš krūmų išlendant nutriušiusiu kailiu apsisiautusį senį su tupinčia ant peties varna. Drozdovskio plaukai išsitaršę styrojo į visas puses, o ilga balta barzda siekė virvę, juosusią keistą senio apdarą.

Ilgai atsiskyrėlis nesuprato, ko ieškojo ir ko jo klausinėjo raiteliai, tik įsidėmėjo jų keistai tariamą Tirkšlių dvaro pono pavardę. Suprato senis, kad kazokus domina ar šiuo keliu gilyn į mišką nenujojo Važinskiokai. Suprato, persižegnojo ir ranka mostelėjo į mažytį vos pastebi-

mą takelį šilo gilumon,ėjusį visai priešingon pusėn ir užsibaigusį pelkių kemsynuose. Kazokai šmaukštelėjo arkliams ir nušuoliavo nurodyta kryptimi. Senis apsidairė, paėmė į rankas varną, ižrūdo ją užantin šalia voverytės ir, pasiramstydamas ilga jauno berželio kartiniu, pasuko savo tankynėn.

Užklysdami pas jį, valstiečiai buvo pasakoje seniui, kad kazokai iešką Važinsko sūnų ir kitų dvariokų, sukilusių prieš patį tėvelį carą.

— Pražus visi Važinskai, — murmtelėjo senis, prisimindamas susitikimą su kazokais. — Pražus visi alei vieno, — ir lyg tai persižegnojo, lyg tai pamojavo kažkam ranka, liepdamas atvykėliams palikti jį ramybėje.

Visai kitaip šią senio pranašystę sutiko dvaro ponia Važinskienė, savaip supratusi valstiečių pagražintą ir perdirbtą.

— Šis beprotis nori mano vaikus kazokams įduoti?! — net užkimdama ėmė šaukti dvarininkė. — Na, palauk. Ne su tokiais aš susitvarkydavau, ne tokie keliais prieš mane šliaužiojo, — širdo ponia iš pykčio ir baimės.

Vakarop specialiai Važinskienės užsakytas pyragas jau garavo dvaro virtuvės krosnyje. Ištikimai kelis dešimtmečius Važinskams tarnavusi akmistrinė pati savo ranka, virėjai nematant supylė tešlon gerą porciją žirnelių, nuo kurių išstipdavo pačios stambiausios dvaro žiurkės. Pati sulipdė bandelę, pašovė pečium, pati iškepė ir susukusi rankšluostin išsinešė.

— Tik pats nesuėsk ir kitiems neduok, — išpėjo vežėją, įduodama jam garuojantį ryšulį.

Kitą rytą mėšlavežiu vežimu iš dvaro šilo link išvyko pusbernis Alyzas, turėjęs nuvežti ir įteikti pyragą į rankas pačiam atsiskyrėliui ir paprašyti, kad jis pasimelstų už josios vaiku išsigelbėjimą.

Posūkyje, ties perkūno perskelta pušimi, vežiką sustabdė iš krūmų iššokę du Važinskių sūnus. Jie iš tolo pažino dvaro berną ir arklius.

— Na, duokš čia, ką turi, — net rankoves atsiraitęs, jaunesnysis Važinskiokas, rankomis pasinėrė į šiaudus vežime. — Tik tiek? — nustebo jis, ištraukdamas vienintelę bandelę, kurią persilaužę pusiau čia pat beveik nekramdydami ėmė šveisti . . .

Iš kur galėjo Alyzas žinoti, kad pyragas buvo užnuodytas. Argi galėjo jis prieštarauti ponaičiams, kurių akyse jautėsi mažas mažutėlis. Negrįžo namo nei abu Važinskiokai, taip ir nebaigę suvalgyti vaišių, nei pusbernis Alyzas,

kuri, grįžtant atgal, bizūnais užplakė kazokai, užklupę ties senuoju Butkų lauko kryžiumi. Tas pats galas jo būtų laukęs ir grįžusio dvaran su baisia žinia. O senasis Drozdovskis, atsitiktinumo dėka neparagavęs jam skirtų vaisių, dar keliolika metų slankiojo sename šile, su ąžuolų sala viduryje.

* * * *

Senoji Bastienė jau kelintą kartą šaukė anūkėlę, vadindama greičiau namo.

— Dievai nematė tų grybų. Gana. Jau ir taip visas rėčkeles prisūdėm.

Tik ne grybų ieškojo jos anūkėlė. Maža voverytė čia šoktelėdavo į šalį, čia visai arti prisileisdavo mergytę, kuri jau kelios minutės sekė žvėrelį, net negirdėdama senelės šaukimo. Nebeiškentusi Bastienė, išlaužė pakeliui padžiūvusių pušies šaką, galvodama su jos pagalba priversti paklusti mažąją. Ir tik pasivijusi

anūkėlę, senoji suprato kodėl ši liko abejinga jos šūkavimams.

— Tu nebaikštus žvėrelis, — sumurmėjo Bastienė, sekama vovers ir anūkėlės lenktynes. Staiga voveraitė liuoktelėjo į ąžuolų salelę ir, nebeiškrypdama į šalis, nušuoliavo tiesiog po storuoju ąžuolu — atsiskyrėlio būstine. Atsivijusios žvėrelį, mažoji ir senoji staiga sustojo, netekusios žado. Sekančią akimirką Bastienė metėsi priekin ir palinko ties sukniubusiu žoliu ir skudurų kupstus. Po senuoju ąžuolu, neatpažįstamai pasikeitęs, gulėjo nebegyvas šios girios gyventojas, labiau mylėjęs saulę, žvėrelius ir medžius, negu dievą ir žmones.

Ir šiandieną jau išretėjusio šilo gilumoje stūkso pilkas laukų akmuo, kuriame samanos jau seniai užžėlė buvusį kuklų užrašą: "Čia palaidotas paskutinis Žemaitijos pūstelninkas Tadeušas Drozdovskis".

Pirmojo Vilniaus Universiteto rektorius portretas

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Kultūriniam gyvenime reikšmingą vaidmenį suvaidino žymus devyniolikto amžiaus lenkų tapytojas, Jogailos universiteto garbės daktaras, Prancūzijos ir Vokietijos keturių dailės akademijų bei Vienos menininkų draugijos narys Jonas Aloyzas Mateika (1838-1893). Jo kūrybą labai gerai vertino Vladimiras Stasovas, Ilja Repinas, Ivanas Kromskojis ir kiti išymūs rusų kultūros veikėjai. Paskaičiuota, kad J. A. Mateika nutapė daugiau kaip 6,000 įvairių paveikslų, nemaža monumentalių, panoraminių, su masėmis žmonių istorinių kompozicijų, įdomių portretų.

Šiement (1976) sukako šimtas metų, kai Varšuvos S. Leventalio leidykla išleido J. A. Mateikos trijų dalių albumą su Kazimiero Vladislovo Vaicickio tekstu. Jame išspausdintu 84 ant medžio raižyti paveikslai. Yra kūrinių, kuriuose vaizduojami žmonės vienaip ar kitaip susiję su Lietuvos gyvenimu. Leidinį papuošė vienas iš vertingiausių tapytojo paveikslų "Pamokslaujantis Petras Skarga" (1864). Noriu

Pirmasis Vilniaus universiteto rektorius Petras Skarga.

priminti, kad šis žmogus buvo pirmasis Vilniaus universiteto rektorius. Paveiklo formatas gana didelis (400 x 226 centimetrų). Nors antrojo pasaulinio karo metu hitlerininkai daug meno ir kultūros vertybių sunaikino, bet Lenkijos liaudis išsaugojo šį kūrinį. Šiuo metu jo originalas eksponuojamas Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Fragmento kopiją turi Vilniaus paveikslų galerija.

Menotyrininkai pripažino, kad tikrai J. A. Mateika sugebėjo nutapyti kompozicijos centrinio veikėjo tokį dramatinį kilnumą, aistringą pozą, didingą išvaizdą. 1865 metais šitas paveikslas buvo eksponuojamas Paryžiaus parodoje ir įvertintas aukso medaliu.

Savo geriausiuose kūriniuose, ypač ankstesniame kūrybos periode, tapytojas gana kritiškai vaizdavo feodalinės Lenkijos praeitį, nepakentė savanaudžių veikėjų, kurie skriaudė liaudį, piktnaudžiavo savo teisėmis, kai kuriuos aristokratiškus herojus piešė panašius į karališkus juokdarius (Stančikas, 1862). Tačiau albumas rodo ir tai, kad J. A. Mateika tapė ir karalius, kunigaikščius bei dvasininkus, kuriems daugiau rūpėjo materialinis grobis, o ne darbo žmonių gerovė ir nacionalinė kultūra. Galimas daiktas, kad tie paveiksliukai buvo užsakyti, kad tai daryti priverstė tuometinis gyvenimas. Priešintis ar prieštarauti didikams ir dvasininkams tais laikais buvo labai sunku. Tai ne kartą patyrė J. A. Mateika. "Ir skaudžiausia, — sakė jis, — kad pirmiausia mane įžeidė tie žmonės, kurie jokio supratimo neturėjo apie meną".

Į albumą pateko ir kiek pažangesnio feodalo, paskutiniojo Gedimino dinastijos palikuonio Žygimanto Augusto ir jo žmonos Barbaros Radvilaitės (1867), paskutiniojo Vazų dinastijos atstovo Jono Kazimiero (1861) ir kitų paveiksliukai. Kuo pasireiškė Žygimanto Augusto pažangumas? Jis turėjo humanistinį išsilavinimą, Vilniuje 4,000 tomų biblioteką, dvare paveikslų rinkinį, 15 muzikantų kapelą, jo įsakymu Vilniuje buvo pastatyta patrankų liejykla, išplėstas pilies arsenalas. Prie pažangesnių požiūrių reikia priskirti ir tai, kad jis prieš tėvų ir jų šalininkų norą paėmė antrą žmoną ne iš karališkos šeimos. Šių vedybų Lenkijos didikai ilgai nenorėjo pripažinti, jos tapo pačiu svarbiausiu politikos reikalu, nustelbusiu visus kitus. Nors Barbora Radvilaite mirė Krokuvoje, bet jos pageidavimu palaidota Vilniuje, kur 1547 metais susituokė su Žygimantu Augustu.

Kai kuriuos atvaizdus dailininkas atkūrė ir

padidino iš senų antspaudų bei paminklų. Vienas iš tokių yra Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Iš mažesnių portretų leidinyje rado vietą trylikametis Žygimantas Augustas. Albumą pajvairino senų statinių ir paminklų paveiksliukai.

Prieš šimtą metų nemokėta iš nuotraukų gaminti toninių klišių. Parinktus albumui kūrinius reikėjo išraižyti ant medžio. Tai pareikalavo daug kruopštaus darbo ir laiko. Tačiau geri norai ir meilė menui davė gražių vaisių. Be Jono Aloyzo Mateikos, prie leidinio darbavosi 12 žmonių. Jonas Styfius išraižė 41 paveikslą, Feliksas Zablockis — 10, Juozas Holevinskis — 9 ir t. t. Pagal tuos laikus albumas išleistas neblogai. Čia pateikiame fragmentą iš Vilniaus universiteto pirmojo rektoriaus Petro Skargos paveikslų. Autoriaus reprodukcija.

JUSTAS PALECKIS

Pergalės saliuatas

Vaivorykštėjų garsų — saliuatai, salvės,
O danguje — raketų spinduliai, —
Tai kibirkštys iš liaudies ryžto kalvės,
Kur kalama mūs pergalių valia.

Ugnies vainikais Kremlius vainikuotas,
Ugnis ne mirtį, džiaugsmą skelbia nū:
Sveiki, jūs miestai, sritys išvaduotos,
Sveiki, draugai, aušroj naujų dienų!

Ims dar džiugiau lietuvių širdys plakti:
Pasiuks saliuatas Lietuvą aidais,
Skros Kremliaus ugnys hitlerinę naktį,
Ir skries viltis nematomais laidais.

Smogs priešą dainos pergalingos kilnios,
Skris Lietuvon aušros pasiuntiniais;
Ten laisvės laukia Kaunas, mūsų Vilnius,
Nevėžio kloniai ir panemuniai.

Šis vakaras tą dieną pranašauja —
Saliutais kai garsėsi, Lietuva.
Kai švėsi pergalę šlovingą, naują,
Kai džiaugsis su tavim didi Maskva.

A. GUČIŪNIETIS

Apie liaudies dainiaus Antano Strazdo kapą ir kūrybinį palikimą

Eisiu aš ant kapelių
Budint savo tėvelių
Šauksiu motinėls
Balsu gėgutėlės,
Ar neišgirs? . . .
Ana, ant mano tėvelį
užžėlė žolės takelį;
Kapą motinėls
užvertė šiekstelės,
Nedaesiu . . .

Tokiais liūdnais ir jausmingais dainos posmais Strazdas apdainavo sunkią dalią baudžiauninko, našlaičio bernelio, ieškančio tėvelių užuojautos ir paguodos.

Tarybų Lietuvos darbo žmonės gerai žino giliai liaudiškas Antano Strazdo dainas, daug lanko ir pagerbia poeto kapą Kamajų kapinėse.

Čia amžinai ilsisi ne tik kamajiečiai, bet nemažai ir šlovingos Tarybinės Armijos karių, didvyriškai žuvusių vaduojant Lietuvą nuo hitlerinių okupantų.

Kapus dažnai lanko, puošia, prižiūri giminės, artimieji, jaunimas ir mokyklų moksleiviai, nulenkia galvas prie jų, prižada niekada neužmiršti ir tęsti velionių pradėtą garbingą darbo žygį.

Kairėje kapinių pusėje yra įdomus antkapis — rūsysis Juozo Jankaus, kuris 30 metų išgyvenęs Amerikoje, sugrįžo į gimtąją Kamajų apylinkę ir dar gyvas būdamas pasistatė sau gražų paminklą su užrašu: "Pravažiavau nuo Misisipės iki Obės upės ir amžiną ramybę suradau čia, mylimiausiame Tėvynės kampelyje".

Prie poeto Antano Strazdo kapo

Kapai, tylūs kapeliai,
jūs priglaudėt įžymų
liaudies dainių Strazdelį
ir kitus gyvenimo ažuolus.
kiek daug jūs slepiat
jų neišdainuotų dainų? . . .

A. Strazdas gimė 1963 m. birželio 12 d. baudžiauninkų šeimoje. Astravo kaime, Kriau-
nų apylinkėje, Rokiškio rajone, 1789 m. įšven-

Poeto A. Strazdo paminklas Kamajuose [skulpt.
A. Aleksandravičius]

tintas kunigu, o 1833 m. balandžio 13 d. palaidotas Kamajų kapinėse.

Strazdas buvo didelis tų laikų demokratas, kovotojas už lietuvių tautos socialinį ir kultūrinį progresą. Jis buvo baudžiauninkų užtarėjas ir draugas, rašė dainas apie jų vargus, nesutiko su dvarininkais ir dvasine vyresnybe, o todėl jie neapkentė jo, persekiojo, senatvėje net 65 metų, ištrėmė iš Kamajų ir uždarė į Pažaislio dvasinį kalėjimą. Vėliau jis sugrįžo į Kamajus, bet darbo niekas nedavė jam, į vienuolyną ir prieglaudą nepriėmė. Sunkus gyvenimas palaužė jo sveikatą ir didžiausiame varge jis mirė 1833 m. — balandžio 11 d. Kamajuose.

Strazdui mirus, kad jį pažeminti, jo kūnas palaidotas ne šventoriuje, kaip buvo priimta laidoti kunigus, bet už miestelio, naujai pradėtose, nešvestose kapinėse, kuriose laidodavo tik pakaruoklius. Kamajiečiai valstiečiai labai gėbė savo užtarėją Strazdą, todėl surinko pinigų ir aptvėrė kapines mūro tvora, o vėliau pastatė jam paminklą iš paprasto, bet didelio akmens,

su lenkišku užrašu: "Autor piesni Pulkim ant kelių ks. A. Drazdovski. Umarl W 1833 r" ("Pulkim ant kelių" giesmės autorius kun. A. Drazdovskis. Mirė 1833 m.)

Dabar poeto paminklas pakeltas, imūrytas naujame pamate, atnaujinti užrašai, apšodintas gražomis žydinčiomis gėlėmis ir papuošta aplinka.

Poeto Antano Strazdo kūrybinis palikimas

Reiškiu, giedu, linksminu,
smutną žmogų raminu,
tiesydamas gražioms giesmelėms . . .

Strazdas savo poezijoje guodė ir linksmino ponų užguitus baudžiauninkus, žadino, ugdė liaudyje išsivadavimo, šviesesnės ateities viltis ir reiškė tų laikų pažangiausias idėjas.

Strazdas buvo vienintelis tuomet iš baudžiauninkų kilęs lietuvių liaudies dainius. Strazdo gyvenimas buvo glaudžiai sutapęs su baudžiauninkais, jo dainose ryškiai matomas vargšų užtarėjo ir draugo, pilnas gilaus jausmo asmuo.

Poetas neapkentė baudžiamosios feodalinės santvarkos ir "aukštosios visuomenės" (ponijos). Strazdas ne tik rašė dainas, bet ir mokė jaunimą rašto, lietuvių kalbos ir kartu su juo dainas dainuodavo. Visą laisvą laiką jis skirdavo literatūrai, nes joje rasdavo tiesos kelią, kuris lengvino jo sunkų gyvenimą.

Strazdo kūrybinis palikimas itin didelis, nes be 1814 m. jo išleisto dainų rinkinio "Giesmės svietskios ir šventos", kuriame buvo išspausdintos devynios dainos ir dvi religinės giesmės: "Giesmė apie siratas", "Gegužėlė", "Kiškis", "Rudenėlis", "Priežastis mergos", "Strazdas", "Piemenių giesmė", "Pagrabas Palšio", "Aušra", daug jo kitų dainų seniau niekur nebuvo spausdinta. 1824 m. Strazdas bandė išspausdinti Vilniuje, antrą, žymiai platesnį savo poezijos rinkinį, bet cenzūra jį sulaukė ir uždraudė.

Biržų reformatų kunigas M. Cesarskis įskundė Strazdą dvasinei vyresnybei dėl jo — satyrinių dainų, Vilniaus diecezijos administracija (vyskupas) nubaudė Strazdą, ištrėmė ir uždarė į dvasinį kalėjimą, įsakė kunigams surinkti iš žmonių visus jo kūrinius ir sudeginti kaip velnio sėklą. Tačiau dauguma Strazdo dainų išsiliko žmonėse ir eina jos iš lūpų į lūpas iš kartos į kartą. Rašytojai S. Daukantas, A. Juška, A. Sabaliauskas, J. Basanavičius, L. Didžiulienė, L. Gira, J. Petruelis, K. Korsakas bei kiti surinko ir paskelbė daug jo dainų. Dabar

Antanui Strazdui priskiriama daugiau kaip 50 dainų bei giesmių.

Kiekvienas Strazdo kūrinys gražiai parašytas ir atspausdintas baudžiauninkų gimtąja, vaizdinga, lietuviška kalba tuomet turėjo labai didelę reikšmę.

Nors dvasinė vyresnybė Strazdą suspendavo, veik visą laiką jį kilnojo, blaškė iš vietos į vietą ir ištrėmė, bet kamajiečiai valstiečiai vistiek jį skaitė savo draugu, jam rodė didelę pagarbą ir reiškė užuojautą.

Liaudis sudėjo daug gražių pasakojimų apie Strazdą, kaip baudžiauninkų užtarėją ir maištautoją prieš ponus.

Seneliai pasakoja, kad Strazdas visą gyvenimą buvęs labai neturtingas, vaikščiodavęs prastai apsirengęs, su lopyta rudine ar šenu ploščiumi, su prasta kepure. Važiuodavęs su paprastomis rogėmis, ant šiaudų kūlio, susijusęs rudinę, kaip koks neturtėlis, Poetas patsai savo rankomis dirbęs nuomuojamą žemę, nepriklausęs niekieno malonei ir niekam nepataikavęs. Strazdas pasitraukęs nuo ponijos, atsiskęs turtų ir nuėjęs su liaudimi, nes baudžiauninkų vargai ir skriaudos buvę ir jo skriaudos. Jis negalėjęs gyventi poniškai, kai jo broliai ir seserys baudžiauninkai buvę dvarininkų ir dvasininkijos žiauriausiai išnaudojami, skurdę ir skendę tamsoje.

Strazdą visur lydėję vargai ir nelaimės, dvasinė vyresnybė nenorėjusi pripažinti jo tikros vertės, nes jis buvęs priešingas ponams.

Seneliai su dideliu įdomumu dainuoja jaunimui Strazdo dainas, gražiai pasakoja apie jo gyvenimą, anekdotus apie ponų išjuokimą ir jį vadina maloniniu Strazdelio vardu.

Juozas Indriūnas papasakojo apie Strazdą, kaip ponų išjuokėją kad kartą jį su dovanomis įprašė pasakyti prakalbą laidojant vieną dvarininką, kuris buvo žiaurus baudžiauninkų engėjas. Strazdas sutikęs, bet prie kapo, užuot gyres velionį, pasakęs: "Džiaukitės ir dėkokite dievui, kad prisiuntė mirtį tam, kuris jus tiek daug metų kankino, jūsų kraują gėrė, prakaitu jūsų mito ir skūras jūsų lupo, amžinybėn kelią ir sviestu jam tepa, lašiniiais grindžia, bet niekas nebegelbės . . . nueis jis prapultin ir paims savo užmokesnį, kurį užsipelnė, degs ir spirgės jisai smaloje" . . .

Pono giminių užpultas dėl tokios prakalbos Strazdas juokdamasis atsakęs: "Nepažįstate Strazdelio manydami, kad dovanomis leisiuos

paperkamas ir melagysčių prie kapo prikaltėsim". . .

Strazdas visada sakydavęs tiesą į akis ir nesidavęs paperkamas.

Kartą kunigai įskundė Strazdą vyskupui, kad jis visus dvasininkus piktinąs augindamas sūnų ir prašę jį nubausti. Vyskupas pradėjęs jį barti, bet Strazdas atsikirtęs: "Dvasiškas tėve! Juk ir dievas turėjo sūnų, tai ką gi jau mane paprastą žmogelį užtai bekalinti".

Strazdas kunigavo komendoriaus ir filialisto pareigose įvairiose bažnyčiose: Diliuose, Anykščiuose, Papilyje, Šimonyse, Andrioniškyje, Karsakiškyje, Kupiškyje, Pandelyje ir Kamajuose, nuolat susidurdavo su žmonėmis, kasdieną matė jų vargus, giliai jautė jų skriaudas, kurių jam pačiam ir jo artimiesiems teko daug patirti, todėl jis neieškojo toli medžiagos savo dainoms. Baudžiauninkų vargai, kasdieniniai artojų nuotykių, aušra, saulėlydis, paukščiai giesmininkai ir visa gamta labai gražiai kalba, dainuoja Strazdo dainose. Paprastais liaudiškais, ryškiai skambančiais žodžiais, dainoje "Ei tu, Dominykai" jis parodė kokia sunki baudžiauninkų būklė dėl jų socialinės nelygybės:

Vienoj pusėj šlėkta,
Antroj pusėj dvaras,
Ateina urėdas
Ir paskui tijūnas,
Dominyko nabagėlio
Dreba visas kūnas . . .

Dainoje "Varnas" Strazdas parodė ginkluotos kovos būtinumą ir neišvengiamą feodalinės santvarkos žlugimą:

Nebeilgos jau adynos,
Aš jum tas nešu navynas;
Jau prikalta daug yr plieno,
Nebetoli jau ta diena,
Kai iš jų nebus nė vieno . . .

Si ir kitos Strazdo dainos plačiai — pasklido visoje Lietuvoje ir virto tautosakiniais kūriniais.

Tarybinės santvarkos metais Antanas Strazdas aukštai iškilo kaip įžymus liaudies dainius, jo kūrinų išleista daug laidų, dešimtimis tūkstančių egzempliorių.

Apie jį parašyta įvairiom kalbom, daug straipsnių, apžvalgų, tyrinėjimų ir grožinės literatūros kūrinių.

A. Strazdo kūryba išversta ir išleista rusų, baltarusių, estų, latvių, ukrainiečių ir uzbekų kalbomis, o kai kurie jo kūriniai išversti į anglų,

esperanto, lenkų, vokiečių, čekų, italų, prancūzų ir kitas užsienio kalbas.

A. Strazdo dainas dabar pažįsta ir jomis grožisi ne tik visos tarybinės tautos, bet ir daug užsienio šalių žmonių. Tarybų Lietuvos miestuose ir miesteliuose įamžintas poeto Antano Strazdo atminimas, suteikiant jo vardą vidurinėms mokykloms ir gatvėms.

Kamajų centrinėje aikštėje pastatytas A. Strazdui gražus skulptoriaus A. Aleksandravičiaus paminklas. Vidurinė mokykla ir gatvė, kurioje poetas gyveno, pavadinta Antano Strazdo vardu.

Mielas tautieti, besilankant Tarybų Lietuvoje, prašom neužmiršti aplankyti įžymiojo liaudies dainiaus Antano Strazdo kapą Kamajuose.

ALMIS GRYBAUSKAS

DAINA APIE ALYVAS

Alyvos, labas rytas, alyvos!

Kvartaluose, pilkuos kaip aluminis,
kur net praelvial tiesūs tarsl linijos —
netyčinė alyvų tobulybė.

Žalias krūmas, kaip virduklis,
o žiedai — garų kamuolys.

Dyval!
Smelkia kvapas tarsl gilys,
gal alyvomis šlandien lts.
Duok lyrą!

— Ir jūs trumpai, ir aš — trumpai.
Savaltė, mirksnis —
stebuklial virsta stagarals.
Štal taip numlrti, —
kad, plėsrūs, laužytų šakas
ir pilną glėbį

parnešę, svaigtų, kad kažka
apalptų — gėlės!
Bet čia ne gėlės, tik žiedai,
pirmieji žodžiai.
Apdulka lapai, pažadai,
išleka — grožis
pirmųjų meilų ir eilų . . .
Sustok, praelvi!
Alyvų klyksmas: aš myllui
— Tik rankomis. Nereikia peilio.

Komp. G. Kuprevičius duoda autografą savo gerbėjams. V. Gulmano nuotr.

Svečiuose pas komp. G. Kuprevičiu

V. GULMANAS

Kaune, nuošalioje Rokiškio gatvelėje, Žalialalnyje, stovi nedidelis namelis, kupinas tikros, geros muzikos. Tai žinomų Tarybų Sąjungoje ir už jos ribų Kauno varpininkų Viktoro ir Giedriaus Kuprevičių rezidencija. Jei tėvas, plačiai dainuojamų vaikiškų dainų autorius Viktoras Kuprevičius, neturėjo reikiamų sąlygų tapti vispusiškai išsilavinusiu kompozitorium, tai Giedriaus kelias į muziką buvo jau visai kitoks. Baigęs muzikos mokyklą kaip pianistas, o konservatoriją kaip kompozitorius ir gavęs paskyrimą į Kauną, jis iš karto įsijungė į savo gimtojo miesto muzikinio gyvenimo pagyviniimą, naujų tradicijų sukūrimą, tapdamas svaria ir autoritetinga figūra.

Mane įsileido aukšto ūgio, kiek asketiškos išvaizdos ir labai turtingos sielos jaunas žmogus, mielas maestro G. Kuprevičius. Kambarys nedidelis, bet jaukus, tikras menininko kampelis; daug visokių suvenyrų, atminimo ženklų, diplomų, knygų, plokštelių ir t. t. Čia pat stovi pianinas, stereo-radijola, televizorius. Šiame kambaryje ir gimė visi svarbiausi kūriniai. Pamatęs, kad viskas mane labai

domina, maestro šyptelėjo ir tarė: "Visa tai reikalinga, norint neatsilikti nuo gyvenimo, siekiant, kad Kauno muzikinis gyvenimas būtų dar turiningesnis. Menininkas neturi moralinės teisės susmulkėti, tapti amatininku"

Kadangi su G. Kuprevičium nesykį buvau susitikęs ir šnekėjęs po koncertų pertraukų metu, todėl tuoj pat užsimezgė nuoširdus interviu, be jokių ceremonijų, oficialumų.

— Kas paskatino jus organizuoti Kaune muzikinius antradienius, vesti muzikos filosofijos kursą? Kokie šių įdomių renginių tikslai?

— Visą savo dėmesį ir energiją skiriu darbui su jaunimu, su kuriuo labai smagu dirbti. Pagrindinis tikslas — suteikti galimai daugiau muzikinių žinių, supažindinti su įvairiais žanrais, išmokyti muzikaliai mąstyti, žodžiu, duoti tai, ko nepajėgė vidurinės mokyklos. O jaunimas smalsus. Šie renginiai vyksta jau ketvirtį metų.

— Kaip skirstot šiuos užsiėmimus, ciklais, temom, ar kitaip?

— Visas mūsų paskaitų ciklas yra suskirstytas į dvi dideles dalis: 1). muzika — žmogaus

dvasios atspindys; 2). muzika — visuomenės atspindys. Šios dvi grupės savo ruožtu susiskaido dar į eilę smulkesnių. Šios dvi didelės grupės sudaro lyg ir rėmus, pagrindus sekančioms. Štai keletas smulkesnių temų:

a) šiuolaikinė kamerinė muzika; b) JAV lietuvių muzika ir jos svarbiausi atstovai, kaip kompozitoriai D. Lapinskas, V. Banaitis, J. Kačinskas ir t. t. Pokalbiui apie amerikiečių lietuvių muziką labai padėjo populiarūs mūsų menininkai R. Staliliūnaitė ir V. Bakas, neseniai viešėję JAV ir gyvu žodžiu papildę mano pastabas. Aš pats po įvairių kelionių su savo auditorija taip pat pirmiausiai pasidalinu muzikiniais įspūdžiais.

— Kokia forma vedat užsiėmimus?

— Užsiėmimai vyksta pokalbių forma. Plačiai naudoju mikrofoną, kad auditorija galėtų iš karto atsakyti į duotą klausimą, iškeltą problemą. Egzaminų sesijų metu užsiėmimų nebūna, kad nenukentėtų mokslas.

— Kaip auditorija priima tokius užsiėmimus? Kas padeda šiuos renginius organizuoti?

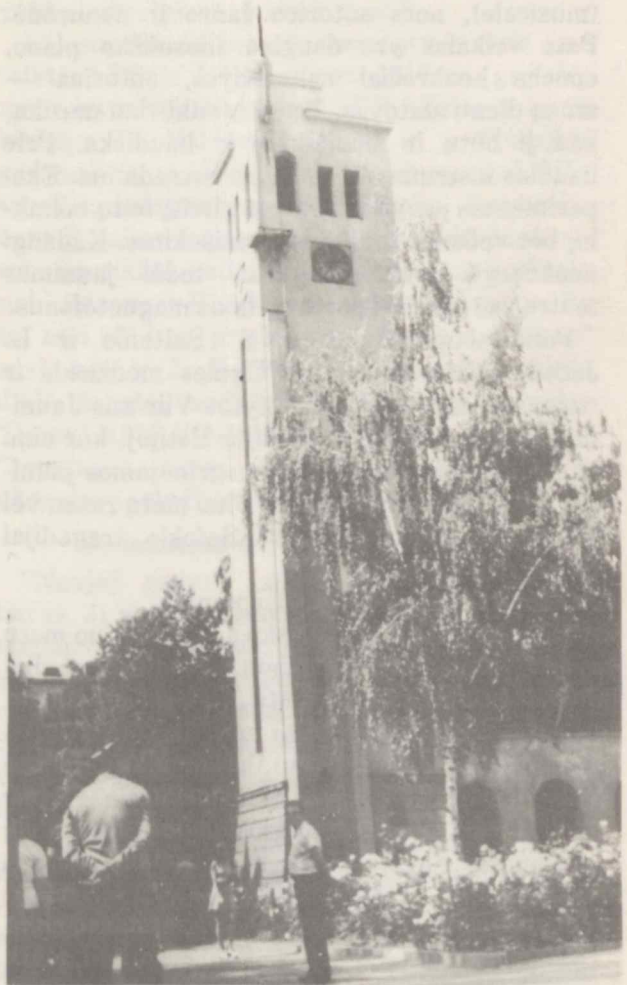
— Pradžioje kiek bijojau, kad jaunimas šia svarbia auklėjimo forma nesidomės. Galvojau, kad jiems rūpi tik estrada, bet apsirikau gerąja to žodžio prasme. Pagrindinę masę sudaro 16-25 metų žmonės, daugumas neturi jokio muzikinio pasirengimo. Auditorijai yra statomi tam tikri reikalavimai, į užsiėmimus papuola tie, kurie daugiau perskaito muzikinės literatūros bibliotekoje. Vedama kontrolė, išduodami tam tikri pažymėjimai-leidimai į užsiėmimus. Pradžioje, tiesa, būta nepasitenkinimo, girdi, tai yra laisvos asmenybės varžymas ir pan. Bet paskui su tuo apsiprato ir dabar viskas eina pilnu tempu. Ši priemonė, mano nuomone, taip pat daug prisideda prie muzikinio išprusimo. Aišku, tokie renginiai yra galimi ten, kur yra stiprios bibliotekos su gerais muzikiniais skyriais, kvalifikuotais vedėjais. Viena tokių uolių mūsų pagalbininkių ir yra Kauno Centrinės Bibliotekos muzikos skyriaus vedėja Daina Kazlauskienė. Viena charakteringa smulkmena. Prieš ir ypač po užsiėmimų plokštelių krautuvė negali atsiginti nuo pirkėjų. Jei buvo kalbama apie vargonų muziką, didžiausio pasisekimo turėjo vargonų plokštelės, jei apie operą-operinės plokštelės ir t. t. Tai taip pat geras ženklas. Na, o jei atidžiai stebėsit koncertų, kad ir varpų muzikos muziejuje, auditoriją, pamatysit kad pagrindinę masę sudaro jaunimas.

(Tuo aš ir pats įsitikinau, pabūvojęs keliuose

G. Kuprevičiaus varpų muzikos koncertuose. Buvo, žinoma, ir vyresnio amžiaus žmonių, bet pagrindinę masę 80% klausytojų sudarė jaunimas.)

— Su kokiom problemom tenka susidurti taip propaguojant muziką? Ar nenumatot įvairinti užsiėmimų tematikos?

— Didžiausia problema yra reikiamos literatūros stoka, ypač muzikinių knygų lietuvių kalba. Jų leidžiama, bet nedaug. Taip pat stinga reikiamų įrašų. Tiesa, respublikinėje bibliotekoje yra didžiulė fonoteka, bet ir ji dar ne viską turi, todėl mums labai padeda filofonistai, t. y. plokštelių kolekcionieriai, nes vieni jų renka tiktai operas, kiti — tam tikrus atlikėjus, trėtisimfoninę muziką ir panašiai, toks diferencijavimas yra tuo geras, kad vienas žmogus užmegsti glaudesnius ryšius ir su mūsų išėivijos

Kiekvieną sekmadienį 20 v. 30 — iš šio bokšto Kaune sklinda nuostabi varpų muzika.

V. Gulmanas

Sekančiam sezonui numatėme pas mus dar mažai nagrinėtą temą iš muzikos ir religijos santykių raidos istorijos. Tai labai svarbi priemonė ateistiškai auklėjant jaunąją kartą. Juk ne viskas kas parašyta tradiciniu religiniu tekstu yra reakcinga. Į tai reikalinga žiūrėti plačiau.

— Jūs, maestro, esate parašę muziką eilei dramos veikalų. Gal galėtumėt trumpai papasakoti apie savo darbą šioje srityje, kokiais keliais dabar einama, muzikaliai apipavidalinant spektaklius?

— Muzika dramos veikalams dabar yra rašoma kitaip, negu buvo, sakysim prieš dešimtį metų ir anksčiau. Muzika turi pati išplaukti iš spektaklio, o ne būti įkišta į jį.

Vienas geresnių, mano nuomone, darbų yra muzika K. Sajos pjesei Panevėžio teatre "Devynbėdžiai" "Tai faktiškai yra miuziklas (musicale), nors autorius žanro ir nenurodė. Pats veikalas yra daugiau filosofiško plano, epocha konkrečiai nenurodyta, autorius — mūsų dienų atstovas. Todėl ir sukūriau muziką, kad ji būtų ir šiuolaikinė ir liaudiška. Prie liaudies instrumentų pridėjau estradinius. Eksperimentas pavyko. Nenoriu girtis, būtų nekuklu, bet veikalas turi didelį pasisekimą. Kadangi nepadaryti muzikos įrašai, todėl jaunimas teatre sau įsirašo į portatyvinius magnetofonus.

Panašiai parašytas ir S. Šaltenio ir L. Jacenevičiaus miuziklas "Ugnies medžioklė ir varovai", sėkmingai pastatytas Vilniaus Jaunimo Teatre, taip pat Latvijoje ir Estijoje, kur eina su dideliu pasisekimu. Čia nagrinėjamos jaunimo moralės, jausmų temos. Šiuo metu rašau vėl Panevėžio teatrui muziką Sofoklo tragedijai "Karalius Edipas".

— O kokie kiti kūrybiniai planai?

— Jų daug, nespėju visko aprėpti. Šiuo metu instrumentuoju simfoniniam orkestrui vokalinį ciklą E. Mieželaičio tekstu "Mes argonautai", baigiu "Lamento" (Raudą) fortepijonui ir Lietuvos kameriniam orkestrui, kurią atliks pianistė Sonata Bielionytė. Taip pat eina prie galo ir chorinis ciklas "Pagonių giesmės" įvairių poetų ir liaudies tekstais. Šį kūrinį atliks Kauno Politechnikos Instituto choras "Jaunystė" savo 50-mečio proga šių metų pabaigoje.

— Trumpai apie savo visuomeninę veiklą, pageidavimus?

— Esu LTSR Kompozitorių Sąjungos Kauno skyriaus ats. sekretorius, tad darbo yra pakankamai. Kol kas esame tik 6 žmonės,

tačiau, kad darbas eitų sklandžiau, turime sudarę 40 aktyvistų tarybą, kuri labai padeda. Greta naujų kūriniių, teorinių darbų perklausų, konsultuojame ir saviveiklinius kompozitorius, kurių yra nemaža, tikrai gabius nukreipiami toliau mokytis. Na, o koncertai, išvykos už TSRS ribų taip pat atima laiko.

Norisi kuo dažniau susitikti su tikrai įdomiais ir dvasiškai turtingais žmonėmis, taip pat užmegsti glaudesnius ryšius ir su mūsų išeivijos muzikais, kad galėtumėm supažindinti savo auditoriją su jų kūryba ir kad jie patys nepamirštų savo Tėvynės.

— Ačiū už įdomų pokalbį, linkiu kūrybinės sėkmės.

RUDUO MIELESNIS UŽ PAVASARĮ

Saulėgraža į saulę grėžias,
Jos paskutinę šviesą geria.
Tos dienos, dienos tokios gražios,
Žydėti dar taip gera, gera,
Kada ruduo toks šiltas, giedras esti,
Net už pavasario dienas mielesnis!

Nors sėklos jau seniai pribrendo,
Pilni aruodai derliaus, vaisių,
Saulėgraža jėgų vis randa
Į saulę stiebtis kaip kadaise,
Ir vėsu rudenį šilams ruduojant,
Dar jaust pavasarį savy pulsuojant!

Dar skuba medų paskutinį
Į avilį sunešti bitės,
Dar brandų riešutą lazdynų
Į lizdą krauna voverytės,
Kad tai, kas dar pavasarį žadėta,
Ruduo gerasis dosniai ištesėtų.

Palaukit gelsti, vešlūs lapai,
Dar jums brandint kai kas paliko;
Dar pumpurai per maža slepia
Sodrių spalvų žiedų vainikui,
Kad kitamet pavasarį liepsnotų,
Juos reikia rudenį sudėt, sukloti.

Be skausmo, be kančios užgeski,
Žydėti ilgesingas nore!
Džiaugsmingai derliaus šventę šveski,
Medaus pripildęs sunkų korį, —
Pavasarij tau tekus kėsti šaltį,
Spalvingą puotą rudenį iškelki!

J. Subata

“Naujosios gdynės” puslapius perverciant . . .

BRONIUS RAGUOTIS

“Naujosios gdynės” žurnalo pasirodymo 60-metis atgaivina reikšmingus mūsų revoliucinės visuomeninės minties ir kultūros įvykius. Ši sukaktis leidžia pažvelgti į Amerikos pažangiųjų lietuvių istoriją, jų sukauptą kultūros palikimą — svarbų ir vertingą ne tik tos šalies lietuviams. Juo labiau, kad ugdant ir puoselėjant šį žurnalą aktyviai dalyvavo ir Lietuvos revoliucinės socialdemokratijos veikėjai.

Žurnalą kuriant

“Naujoji gdynė” — socializmo teorijos, mokslo ir literatūros mėnesinis žurnalas išėjo 1916 m. birželio mėn. Filadelfijoje ir gyvavo iki 1917 m. gruodžio mėn. Tuo laiku (nuo 1917 pradžios) tai buvo apskritai vienintelis socialistinis lietuvių žurnalas, ir jo vaidmuo bei reikšmė tuo didesnė.

Teorinio leidinio poreikis JAV lietuvių socialistų sluoksniuose, o taip pat Lietuvos socialdemokratijos judėjime brendo jau iš ankščiau. Antai, 1909 m. Amerikos lietuvių socialistinėje spaudoje Lietuvos socialdemokratų bei vietos socialistų veikėjai kėlė ir svarstė teorinio žurnalo klausimą (“Kova”, 1909 m. Nr. 7, 11, 25, 47 ir kt.). Tie reikalai ir vėliau kasmet aptariami Amerikos lietuvių socialistų sąjungos (toliau — LSS) organizacijose ir laikraščiuose. LSS VIII suvažiavime (1914 m.) buvo nutarta “išleidinėti teoretišką žurnalą”, kuris tuo laiku vadintas “Mūsų takai” (“Kova”, 1914 m. Nr. 32).

1915 m. V. Kapsukas per L. Prūseiką kėlė sumanymą, kad LSS ir LSDP drauge leistų teorinį organą — t. y. bendru žurnalu paverstų Škotijoje ėjusį LSDP Užsienio biuro leidinį “Socialdemokratą”. Tačiau tas pasiūlymas nebuvo priimtas, ir LSS nusprendė leisti savarakišką žurnalą, pavadintą “Naują gadyne”.

Amerikos lietuvių socialistų užsimojimui leisti teorinį žurnalą atidų dėmesį rodė Lietuvos kairiųjų socialdemokratų veikėjai. V. Kapsukas, sužinojęs apie pasirodysiančią “Naują gadyne”, pažymėjo seniai jautęs tokio žurnalo reikalingumą. Jis pasveikino Amerikos draugus “pradėjus tai vykdyti gyvenime” (V. Kapsukas. Raštai, t. 6, p. 162). V. Kapsukas neatsisakė minties šį žurnalą padaryti ir Lietuvos socialdemokratų leidiniu.

Išsiesiančią “Naują gadyne” iš Sibiro tremties pasveikino ir Z. Angarietis, palinkėjęs, kad žurnalas “laikytųsi nuosaikais marksizmo teorijos”, tvirtai remtųsi “tarptautinės proletarijos vienybės principais” (“N. g.”, Nr. 3 p. 175).

Entuziastiškai “Naujosios gdynės” pasirodymą sutiko Amerikos lietuvių socialistai. Prenumeratorių ir skaitytojų skaičius prašoko visus lūkesčius: “prenumeratoriai pradėjo plaukti nesvajotai sparčiai” (“N. g.”, 1916 m. Nr. 1, p. 61). Pirmąjį žurnalo numerį teko spausdinti 5,000 egzempliorių tiražu — to laiko sąlygomis ir apskritai tai buvo didžiulis ir retas tiražas, ypač atsizvelgiant į leidinio profilį.

Į šį amerikiečių lietuvių socialistų žurnalą ėmė tektis LSS ir LSDP jėgos. 1916 m. gegužės mėn. buvo sustabdytas LSDP Užsienio biuro leidinys “Socialdemokratas”, ir į “Naują gadyne” (nuo 1916, Nr. 3) įvestas LSDP skyrius, redaguojamas V. Kapsuko. Tai turėjo bent iš dalies tenkinti ir Lietuvos socialdemokratų poreikius, sudaryti galimybę nušviesti taip pat Lietuvos ir Rusijos gyvenimo klausimus. Be to, nuo 1917 m. pradžios su “Naują gadyne” susijungė ir J. Baltrušaičio redaguotas kitas JAV lietuvių socialistinės krypties žurnalas “Tiesa” (1916.VII-1916 m. XII. Pitsburge). Tad “Naujosios gdynės” vaidmuo, funkcijos ir uždaviniai tolydžio išsiplėtė ir padidėjo.

Visuomenės ir politikos problemos

“Naujoji gdynė” užsibrėžė plačius veiklos barus. Ji išsikėlė uždavinį, remiantis mokslinio socializmo principais, gvildinti, diskutuoti ir spręsti įvairius teorinius ir praktinius socialistinio judėjimo klausimus. V. Kapsukas, perėmęs redaguoti žurnalą (nuo 1916 m. Nr. 4), nurodė jį vesią “mokslingojo tarptautinio socializmo dvasia”.

“Naujoji gdynė” pirmiausia rūpinosi visuomenės ir politikos klausimais. Tai atitiko ne tik žurnalo pobūdį, bet ir gyvenamojo meto dvasią, reikalavimus ir uždavinius. Žurnalo gyvavimo laiku (1916-1917 m.) siautėjęs pasaulinis karas, didieji istoriniai lūžiai, susiję su Rusijos revoliuciniais įvykiais, visų pirma, didžiąja Spalio socialistine revoliucija, iškėlė daug naujų ir sudėtingų visuomenės ir politikos problemų.

Kaip LSS teorinis žurnalas "Naujoji gdynė" propogavo marksizmo mokslą. Jos puslapiuose buvo paskelbtas V. Lenino straipsnis "Apie nusiginklavimo obalsį" (1917 m. Nr. 11). Spausdinti Z. Aleksos (Angariečio) ir kitų straipsniai K. Markso, F. Engelso palikimo, istorinio materializmo klausimais ("N. g.", 1916 m. Nr. 5, Nr. 3-4 ir kt.). K. Markso, F. Engelso, V. Lenino, kitų marksistų darbais žurnalo publicistai rėmėsi, nagrinėdami einamojo meto problemas, pirmiausia susijusias su pasauliniu karu.

Iš tokių "Naujajai gadynei" ypač rūpėjo tarptautinio socialistų judėjimo ir karo santykiai. Žurnalas sistemingai kėlė ir svarstė vieną iš svarbiausių, vadinamąjį "tėvynės gynimo" klausimą — apie socialdemokratų poziciją imperialistinio karo atžvilgiu. Išskirtinį dėmesį jo politinėje publicistikoje užėmė Antrojo Internacionalo ir jo likimo tema: žurnale veikė skyrius "Socialistų tarptautinėje"; buvo spausdinami diskusiniai straipsniai. Minėtais laiko klausimais itin daug rašė V. Kapsukas, Z. Angarietis, taip pat K. Vidikas-Tauras ir kiti žurnalo publicistai, jo bendradarbiai iš rusų kairiųjų socialdemokratų.

Karo ir socialistinio judėjimo santykiai atsispindėjo ir rašant apie Amerikos bei jos lietuvių gyvenimą. JAV darbininkų politinės ir ekonominės kovos reikalai buvo nušviečiami ir nagrinėjami žurnalo skyriuose ("Iš darbininkų judėjimo") bei kituose raštuose. Šiais klausimais žurnalui aktyviai rašė K. Vidikas-Tauras, A. Kuršaičiūtė ir kt. Juos, pasiremdami JAV lietuvių veiklos faktais, nagrinėjo taip pat V. Kapsukas, L. Prūseika, J. Baltrušaitis ir kt.

Lietuvos ir Rusijos tema

"... Amerikos lietuvių gyvenimas, — rašė 1916 m. V. Kapsukas, — dar tebėra tvirtais ryšiais surištas su Lietuvos gyvenimu. Ypatin- gai karui prasidėjus labai žymią vietą Amerikoje užima tie klausimai, kurie paliečia Lietuvos ir Rusijos visuomenės santykius" ("N. g.", 1916 m. Nr. 3, psl. 165). "Naujojoje gadyne" Lietuvos ir Rusijos klausimai buvo nušviečiami gana plačiai ir įvairiais aspektais.

Žurnalo gyvavimo metu Lietuva buvo okupuota kaizerinės vokiečių kariuomenės, ir lietuvių socialdemokratų jėgos daugiausia telkėsi Rusijos gilumoje. Iš ten gyvenusių lietuvių revoliucinių socialdemokratų "Naujoji gdynė" susilaukė aktyvių bendradarbių: jai eilėraščių ir

straipsnių siuntė Julius Janonis (Vaidilos Ainis, V. A.), daug rašė iš Sibiro tremties Z. Angarietis. Į žurnalą taip pat rašė eilė Rusijos socialdemokratų. Kai kurie iš jų (G. Čiudovskis) žuvo Spalio revoliucijos kovose.

Be to, "Naujosios gdynės" autoriai, rašydami Lietuvos ir Rusijos temomis, pasinaudojo Rusijoje ėjusios įvairių krypčių lietuvių periodikos medžiaga, tame tarpe ir iš Petrograde pasirodžiusios "Tiesos".

Bene daugiausiai žurnalas rašė iš Lietuvos darbininkų judėjimo, lietuvių literatūros ir kultūros istorijos. Iš tokios tematikos raštų pažymėtini V. Kapsuko straipsnių ciklai apie LSDP istoriją bei apie "senuosius ir naujuosius lietuvių rašytojus".

Gyvenamojo laikotarpio Lietuvos įvykiai ir reiškiniai buvo liečiami V. Kapsuko straipsniuose ("Lietuvos partijų santykiai", "N. g.", 1916 m. Nr. 3, "Lietuvių literatūra 1916 m.", 1917 m. Nr. 1), taip pat kelionių knygų recenzijose ("N. g.", 1916 m. Nr. 5,7). Lietuvos gyvenimo tema gana ryški ir žurnalo beletristikoje.

To laiko Rusijos lietuvių visuomeninė-politinė veikla ir idėjinė kova atsispindėjo Z. Angariečio, J. Janonio straipsniuose ("N. g.", 1916 m. Nr. 5 ir kt.).

Savitais aspektais Lietuvos ir Rusijos klausimai iškyla polemikos raštuose dėl Amerikos lietuvių santykių su Rusijos revoliuciniais įvykiais, dėl aukų rinkimo Lietuvai ir Rusijos revoliucijai ("N. g.", 1917 m. Nr. 5, 7 ir kt.). Apskritai Rusijos įvykiai buvo "Naujosios gdynės" dėmesio centre.

Žurnalas atidžiai sekė Rusijos socialdemokratijos judėjimą, jo sprendžiamas problemas, bręstančius revoliucinius reiškinius. Rusijos revoliucijos klausimus nagrinėjo V. Kapsukas, Z. Angarietis, K. Vidikas-Tauras ir kiti ("Rusijos revoliucija", "N. g.", 1917 m. Nr. 3; "Rusijos proletariatas ima valdžios vairą", "N. g.", 1917 m. Nr. 9; "Antroji Rusijos revoliucija", "N. g.", 1917 m. Nr. 11).

Žurnalas gynė Rusijos revoliuciją, palaikė bolševikų pozicijas, rėmė tos šalies revoliucinį proletariatą. Paskutiniame numeryje "Naujoji gdynė" sveikino "antrąją Rusijos revoliuciją" — Didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją. Visa tai rodė internacionalinę žurnalo dvasią.

Apie literatūrą ir kultūrą

"Naujosios gdynės" redakcija stengėsi žurnalo puslapiuose jungti į sąveiką visuomenės,

politikos, mokslo, kultūros sritis. Tat pastovią, palyginti žymią vietą žurnale užėmė ir literatūros, dailės, apskritai kultūros tematika. Kaip teorinio pobūdžio leidiniui, „Naujajai gadynei“ rūpėjo įvairių kultūros sričių teorinės problemos.

Kelis kartus žurnalas kėlė ir nagrinėjo klausimą dėl inteligentijos vaidmens ir charakterio kapitalistinėje visuomenėje, dėl josios santykių su darbininkų klase. V. Kapsuko („Inteligentijos klausimu“ — „N. g.“, 1916 m. Nr. 1), Z. Aleksos-Angariečio („Mūsų šviesūnija“ — „N. g.“, 1916 m. Nr. 7) ir kitų straipsniuose visų pirma pabrėžiamas inteligentijos klasinis pobūdis.

Inteligentijos problemą V. Kapsukas nagrinėjo, remdamasis dviejų kultūrų kiekvienoje tautoje koncepcija, kurios žurnalas laikėsi rašydamas ir kitomis — literatūros, spaudos, dailės — temomis. Įtvirtinant šią koncepciją, žurnalui teko kovoti prieš tautinės „vienybės“ ir klasinio bendravimo principą. Per kelis kartus „Naujoji gadyne“ („Vėl „vienybės“ klausimas“, 1916 m. Nr. 6; „Moksleivių suvažiavimas“, 1916 m. Nr. 6; „Tautos „vienybės“ skelbėjai“, 1916 m. Nr. 7 ir kt.) aiškino apie klasių nesutaikomumą politikoje ir kultūroje, apie skirtingus ir priešingus buržuazijos ir darbininkų klases interesus apskritai ir taip pat kultūros srityje.

Svarbios reikšmės turėjo žurnalo bandymai spręsti sudėtingus literatūros, meno, mokslo, partiškumo klausimus (C. A. Herman „Ar mokslas ir dailė partyviški“, — „N. g.“, 1916 m. Nr. 1-2). Tai buvo įvairiopa aktualu: kovodami prieš bendravimą su buržuazijos srovėmis politikoje srityje, kai kas iš socialistų, ypač iš dešiniųjų sluoksnių, pripažino tokio bendradarbiavimo galimumą kultūros ir meno baruose. Minėtame straipsnyje ir siekia parodyti mokslo bei dailės (platesne prasme) partiškumą visuomenėje. Čia keliamas reikalas darbininkų klasei įsisavinti meno ir literatūros vertybes. Straipsnyje darbininkams rekomenduojama kuo giliau susipažinti su E. Zolia, A. Franso, E. Verharno, G. Haputmano, Dž. Londono, A. Sinklerio, M. Gorkio, J. Rainio kūryba, K. Menje, Rodeno dailės kūrinių. Socializme — pažymi straipsnis, — „kiekvienas dailės darbų tvėrėjas bus pilnai laisvas tvėrti jo sielai patinkančius darbus“, o menas „bus sielos penas ir draugijos tobulinimo spēka“.

Nors šis straipsnis vietomis supaprastintai, kiek primityviai, teoriškai ribotai sprendė

mokslo ir meno partiškumo klausimus, savo laikui buvo svarbus ir aktualus.

Spaudos klausimai

Klasinių-partinių kultūros pobūdį žurnalas parodė taip pat liesdamas žurnalistikos, apskritai spaudos istorijos, teorijos ir praktikos sritis.

„Naujojoje gadyne“ nemaža dėmesio susilaukė lietuvių darbininkų socialdemokratinės, kitų srovių laikraštijos istorijos klausimai. Jie plačiai atsispindėjo, pavyzdžiui, V. Kapsuko straipsnių cikle iš LSDP istorijos.

Svarbūs publicistikos, apskritai periodikos teoriniai, ypač jos praktikos aspektai liečiami rašant apie einamojo momento lietuvių, daugiausia JAV lietuvių, spaudą. Žurnalas buvo įsivedęs ir specialius skyrius („Spaudos apžvalga“, „Gyvenimo ir spaudos apžvalga“), kur vertino pasirodančius leidinius, išreikšdamas nusistatymą dėl jų krypties, palaikydamas revoliucinio pobūdžio periodiką („Naujas žurnalas“ — „The Class Struggle“, 1917 m. Nr. 5), kritiškai apibūdindamas reakcinius leidinius (klerikalinį žurnalą „Pažanga“, 1916 m. Nr. 5).

Žurnalo polemikose su buržuazinių srovių laikraščiais dėl įvairių visuomenės ir politikos bei kultūros klausimų ryškiai atsispindėjo „Naujosios gadyne“ pozicija, paremta klasine spaudos samprata, darbininkų klases interesais. Pažymėtini tuo požiūriu redakciniai žurnalo straipsniai („Cenzūros siautimas“), 1916 m. Nr. 5, „Kelkitės, kelkitės, kelkitės!!!“, 1917 m. Nr. 5), L. Prūseikos („Spaudos laisvė Amerikoje“, 1917 m. Nr. 6), kitų autorių („Buržuazijos spauda ir darbininkų judėjimas“, 1917 m. Nr. 6) darbai.

Remiantis kapitalistinės spaudos, visų pirma, JAV žurnalistikos, praktika, tie straipsniai argumentuotai parodė buržuazinės spaudos klasinį pobūdį, jos priešišumą darbininkų klasei, apskritai visuomenės progresui. Karo metais JAV-ose įvestos spaudos cenzūros ir kitų jos varžymų pavyzdžiais žurnalo autoriai (L. Prūseika ir kiti) atskleidė buržuazijos skelbiamos žodžio ir spaudos „Laisvės“ melagingumą. Įvairūs suvaržymai ir cenzūros priemonės — pažymi L. Prūseika, — „visu sunkumu gula ant socialistų spaudos“, yra nukreiptos prieš darbininkų ir kitą pažangiąją laikraštiją.

Buržuazijos spaudos ir žurnalisto padėčiai apibūdinti „Naujoji gadyne“ (1917 m. Nr. 5) pasitelkia pačių JAV laikraštinių nuomonę. Žurnale plačiai išdėstoma žinomo buržuazinio

amerikiečių publicisto Dž. Svintono (Swinton) kalba Niujorko laikraštinių pobūvyje. "Tokio dalyko, kaip "nepriklausoma" spauda, — sakė jis, — Amerikoje visai nėra (. . .) Man moka 150 dolerių savaitei už tai, kad užstelbiu savo nuomonę ir neskelbiu tikrųjų savo minčių laikraštyje, kuriame aš dirbu. Mes esame įrankiai ir vergai turčių, pasislėpusių už uždangos. Mes esame proto prostitutės . . ."

Žurnalas pabrėžė, kad darbininkų spauda gina savo klasės interesus, vadovaujasi tauriais moralės ir kūrybos principais, darbininkų materialine ir moraline parama ("N. g.", 1917 m. Nr. 5).

Straipsniai ir kitų žanrų raštai apie spaudą ir publicistiką sudaro svarbų žurnalo įnašą į tos srities lietuvių teorinę mintį, yra reikšmingi mūsų spaudos ir kultūros istorijai.

Didelės reikšmės turėjo "Naujosios gadynės", pirmiausia V. Kapsuko veikla žurnale marksistiškai tyrinėjant literatūros palikimą. Jau nuo pirmųjų žurnalo numerių V. Kapsukas pradėjo nagrinėti lietuvių literatūros istoriją: paskelbė recenziją apie A. Strazdo (Strazdelio) raštus ("N. g.", 1916 m. Nr. 1), A. Rimkos knygelę apie Vincą Kudirką (1916 m. Nr. 5), straipsnį "Br. Vargšas kaip scenos mylėtojas" (1916 m. Nr. 4). Jis užsibrėžia duoti ciklą straipsnių "apie senuosius ir naujuosius lietuvių rašytojus", t. y. tęsti dar "Rankpelnyje" sumanytą darbą. Pertrauktas politinės publicistikos ir redaktorištos darbas, visuomenine veikla, V. Kapsukas intensyviai vykdė šį literatūros istoriko ir kritiko tikslą. Žurnalą apskritai, ypač jo literatūrinę problematiką žymiai praturtino V. Kapsuko sumanyto ciklo straipsniai apie A. Strazdą, D. Pošką, 1916 metų lietuvių literatūrą, K. Jurgelionio poezijos rinkinį; jo pastabos dėl P. Višinskio; nekrologo žanro raštai apie Dž. Londoną, O. Mirbo, H. Senkievičių, E. Verharą.

Kaip žinia, tai buvo pirmieji daugelio tų rašytojų kūrybos marksistiniai nagrinėjimai, tebeturį metodologinės reikšmės iki šiolei, jau nekalbant apie jų svarbą to laiko lietuvių estetinė-kritinei minčiai. Jie darė poveikį jaunesniajai lietuvių marksistų kartai. A. Bimbos liudijimu, didelį įspūdį gilia marksistine analize paliko V. Kapsuko straipsnis "Inteligentijos klausimu" ir kiti darbai.

Literatūros, apskritai kultūros srityje V. Kapsukui žurnale retkarčiais talkino kiti autoriai. Su V. Kapsuko prieraišu buvo išspausdinta

Žemaitės paskaita "Povilas Višinskis" ("N. g.", 1917 m. Nr. 2). J. Baltrušaitis (Mėmelė) supažindino skaitytojus su amerikiečių darbininkų poetu karikatūristu Juozu Stirbiu ("N. g.", 1917 m. Nr. 2). Autorius apžvelgė šio tragiškai mirusio dailės mėgėjo gyvenimo kelią, svarbesnius jo sudėtingos biografijos faktus, išryškindamas J. Stirbio demokratinius, ateistinius nusistatymus gyvenime ir kūryboje. Kai kurie nauji Br. Vargšo-Laucevičiaus biografijos, jo paskutinių dienų momentai paliečiami Proletaro (P. Svotelio) straipsnyje ("N. g.", 1917 m. Nr. 1), ypač iškeliant B. Vargšo — scenos menų organizatoriaus ir dramaturgo — nuopelnus.

Kritikos — bibliografijos pobūdžio raštų apie visuomeninės — politinės literatūros leidinius paskelbė P. Kurkulis ("N. g.", 1916 m. Nr. 1) ir kiti autoriai. Tačiau pagrindinis literatūros istoriko ir kritiko vaidmuo žurnale priklausė V. Kapsukui, kuriam išvykus į Rusiją, nuo 1917 m. vidurio literatūros istorijos ir kritikos sritis "Naujojoje gadynėje" gana pastebimai sumenko.

Literatūros ir dailės kūriniai

Skelbti literatūros kūrinius, spausdinti dailės darbų pavyzdžius "Naujosios gadynės" redakcija užsibrėžė nuo pat pradžių. Tikslai ne su vienoda sėkme šį užsimojimą vykdė. Tačiau apskritai žurnalas plačiai atvėrė savo puslapius literatūrai.

"Naujojoje gadynėje" buvo išspausdinti keli Žemaitės kūriniai — "Motinėls ašaros" ("Prasikaltėlis", "N. g.", 1916 m. Nr. 2-3), "Povilas Višinskis" (1917 m. Nr. 2) ir "Baudžiavos naktis" (1917 m. Nr. 9-10). Dėl pastarojo kūrinio autorystės literatūros mokslininkai abejoja, ir priskiria jį G. Petkevičaitėi-Birutei. Iš skelbtų žurnale nauji tėra Žemaitės atsiminimai apie P. Višinskį — jos paskaita 1916 m. Bostone. Palydėjęs šį Žemaitės kūrinių redakcinę pastabą, V. Kapsukas, tarp kitko, ten nurodė, jog "šitie gerb. Žemaitės atsiminimai šiek tiek nušviečia ir jos gyvenimą, ir tai, kaip ji pati, jau nebe jauna būdama, Višinskiui paskatinus, pradėjo rašyti. Tai dar interesingesniais daro jos atsiminimus". Beje, Žemaitė tuo laikotarpiu (1916-1917 m.) bendradarbiavo ir kitame socialistinės krypties Amerikos žurnale "Motery balsas".

Žurnalas V. Kapsuko iniciatyva paskelbė kai kuriuos prozos kūrinius iš Br. Vargšo-Laucevičiaus palikimo. Tai lyrinės impresijos "Nukritu-

si žvaigždė" (N. g.", 1916 m. Nr. 4), buities vaizdelis "Purvynas" (1916 m. Nr. 7). Tuose kūriniuose iškyla šio rašytojo jautrumas grožiui, šviesi užuojauta žmogui, dramatiški pergyvenimai.

Ryškesniausia "Naujosios gdynės" literatūrinė figūra-Julius Janonis, siuntęs žurnalui daug savo eilėraščių. Pirmąjį kartą čia šviesą išvydo tokie įžymūs jo kūriniai, kaip "Naujas rytas", "Pūslėtosioms rankoms", "Kumečio daina", "Šilas" ir kt.

Didžiojo mūsų proletarinio poeto kūryba darė įtakos ir brandino labai aktyvų žurnalo autorių — Amerikos lietuvių proletarinį poetą Rojų Židžiūną (1878-1955). Merkinės Vaidilos, Aurės Žvalgo slapyvardėmis pasirašyti jo poezijos kūriniai dažnai pasirodydavo "Naujojoje gdynėje". Galima sakyti, kad šis žurnalas subrandino R. Židžiūno talentą, į kurį atkreipė dėmesį V. Kapsukas.

Iš žurnalo beletristų išsiskyrė amerikiečių lietuvių autorius J. A. Svyrūnėlis (Jonas Vireliūnas, 1886-1920), sociališkai jautrus, lyrinės prigimties prozininkas. Jis daugiau vaizdavo lietuvių emigrantų pergyvenimus ir būsenas, pagaliau jų kasdienybės buitį Amerikoje. Tuo tarpu žurnalo prozoje (išskyrus dar Kl. Jurgelionio "Martą") vyravo Lietuvos kaimo gyvenimo tema.

Literatūros kūrinių žurnale išspausdino jau iš ankščiau žinomi poetai Kl. Jurgelionis, J. Baltrušaitis-Mėmelė; taip pat P. Kurkulis (Vardūnas), eilė pradėjusių literatūrinį kelią Amerikos lietuvių proletarinį rašytojų (J. Juška-Juškaitis, J. Vilkelis ir kt.). Jų tarpe buvo taip pat ir R. Mizara (Muragas).

"Naujosios gdynės" literatūrinę dalį papildė poezijos ir prozos vertimai (Bairono, H. Heinės, Dž. Londono, lenkų revoliucinio prozininko A. Strugo-Galeckio ir kitų autorių).

Žurnalas buvo palyginti gausiai iliustruotas: spausdino nuotraukas, dailės, daugiausia skulptūros, kūrinių reprodukcijas, karikatūrų ir šiaip piešinių. Reprodukuoti redakcija dažniausiai pasirinkdavo socialinių motyvų skulptūros kūrinius. Daug paskelbta įžymiojo XIX a. belgų skulptoriaus K. Menje reprodukcijų, taip pat vengrų dailininko M. Munkaičio ir kitų autorių (D. Vudo, J. Bisbreko ir kt.) dailės darbų. Žurnalas reprodukovė taip pat lietuvių ir su Lietuva susijusių dailininkų darbų: išspausdinta Petro Rimšos skulptūros "Lietuvos mokykla" nuotrauka ("N. g.", 1916 m. Nr. 6); visus 1916

metu žurnalą puošė J. Šileikos pieštas viršelis; straipsnyje apie Sokratą įdėta Marko Antokolskio skulptūros "Sokrato mirtis" nuotrauka ("N. g.", 1917 m. Nr. 8).

1917 metų "Naujoji gdynė" spausdino taip pat aštrių karikatūrų ir politinių plakatų, skirtų dienos temomis.

Žurnalo raida ir tradicijos

"Naujoji gdynė" egzistavo tik pusantrų metų, tačiau ir per tokį laiką ji kiek keitėsi. Jau iš pat pradžių, ypač dėl politikos klausimų — socialdemokratijos ir karo santykių, dėl Antrojo Internacionalo-žurnale susikirto priešingi lietuvių socialistų požiūrai. Jie vis labiau gilino vidinius nesutarimus LSS sluoksniuose. Tokie LSS veikėjai, kaip P. Grigaitis, redagavęs "Naująją gdynę" (1916, Nr. 1-3), kiti dešinieji socialistai — žurnalo redkolegijos nariai (redaktoriaus padėjėjai) — laikėsi kitų pozicijų nei revoliuciniai socialdemokratai.

Paėmus "Naująją gdynę" redaguoti V. Kapsukui (1916 m. Nr. 4 — 1917 m. Nr. 4), po kurio laiko dešinieji LSS veikėjai — žurnalo nariai — jau nebedalyvavo redakcijos veikloje. Nuo 1917 metų V. Kapsuko — redaktoriaus-padėjėjo buvo J. Baltrušaitis, L. Prūseika, K. Vidikas. Žurnalas ir toliau skelbė diskusinių straipsnių, tačiau laikėsi pozicijos nespausdinti tokių, kurie neatitiktų "pamatinių tarptautinio socializmo dėsnių." ("N. g.", 1916 m. Nr. 4) L. Prūseikos žodžiais, V. Kapsukui redaguojant žurnalą, jis "virto nuosekliu marksistinės minties reiškėju". Žurnale viršų paėmė ir įsitvirtino kairieji revoliuciniai socialistai.

Kai 1917 m., po Vasario revoliucijos, V. Kapsukas išvyko į Rusiją, "Naująją gdynę" pradėjo redaguoti K. Vidikas-Tauras (1917 m. Nr. 4-1917 m. Nr. 11). Žurnalo administratorius buvo J. Šukys.

Kaip pažymėjo pats K. Vidikas — ir "Kovos" laikraštį, ir "Naująją gdynę" jisai vedęs V. Kapsuko gairėmis. 1917 m. savo laiške iš Rusijos V. Kapsukas rašė: "Naująją gdynę" džiaugiasi ir didžiuojasi draugai. Leiskit ją ir toliau. Kiek galėdamas, aš padėsiu raštais. Platinsiu ją ir kitus mūsų pakraipos laikraščius ir čia. Ieškosiu daugiau bendradarbių" (v. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 122).

1917 m. lapkričio mėn. išėjus vienuoliktam žurnalo numeriui (iš viso 18-tam), "Naujoji gdynė" buvo priversta užsidaryti. Amerikos paštas, vykdęs karo metais labai sustiprėjusios

cenūros funkcijas, atsisakė jį platinti. Be to, ir kitos priežastys neleido išsaugoti šio labai reikalingo žurnalo, tęsti jo leidimą.

“Naujoji gadynė” per trumpą laiką sugebėjo suburti stiprias LSS ir LSDP literatūrinės jėgas, o ir apskritai gana daug bendradarbių. Žurnale įvairaus žanro raštus skelbė apie 40 autorių (dalis pasirodė su vienu kitu kūrinium).

Pagrindinis vaidmuo “Naujosios gadynės” žurnale teko V. Kapsuko, Z. Angariečio, K. Vidiko, L. Prūseikos, J. Baltrušaičio ir kitų publicistikos raštams. Grožinės literatūros srityje aktyviausiai reiškėsi J. Janonis (Vaidilos Ainis), R. Židžiūnas (Merkinės Vaidila), J. Vireliūnas (J. A. Svyrūnėlis).

Savo kūrinius spausdino Žemaitė, Kl. Jurgeleonis, R. Mizara (Muragas), P. Kurkulis (Vardūnas), o su publicistika pasirodė J. Daubaras (Rygos Milijonas), V. Paukštys-Čibiras (Švenčioniškis) ir eilė kitų.

“Naujosios gadynės” žurnalas paliko gilius pėdsakus JAV lietuvių darbininkų judėjime. Jis daug prisidėjo revoliucionizuojant Amerikos

Lietuvių Socialistų Sąjungą (LSS), stiprinant jos internacionalinę srovę. Dideli žurnalo nuopelnai proletarinei lietuvių literatūrai ir kultūrai, marksistinės lietuvių visuomenės bei esteti- nės minties raidai.

Šio žurnalo sukurtos tradicijos buvo atgaivintos ir išplėtos. Į jas, naujomis laiko ir uždavinių sąlygomis, rėmėsi Tarybų Sąjungoje leisti lietuvių darbininkų politikos ir literatūros žurnalai, tokie, kaip “Kibirkštis” (1924-1926 m.), “Priekalas” (1931-1938 m.). Jų redaktoriai ir bendradarbiai — V. Kapsukas, Z. Angarietis, J. Daubaras, R. Mizara ir kiti, kaip žinoma, aktyviai dalyvavo ir “Naujojoje gadynėje”.

Mažne nuo 1923-24 m. teorinio žurnalo klausimas vėl plačiai svarstytas ir Amerikos pažangiųjų lietuvių organizacijose bei spaudoje. Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugijos IV suvažiavimo nutarimu Brooklyne nuo 1934 m. pradėtas leisti žurnalas “Šviesa”. Iki šiol — daugiau kaip 40 metų — gyvuojant, jis ištikimai tęsia savo pirmtako — “Naujosios gadynės” — tradicijas.

Specialusis vidurinis mokslas Lietuvoje

Šiais metais respublikos technikumai ir kitos specialiosios vidurinės mokyklos išleidžia 16 tūkstančių absolventų, — pasakoja Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministro pirmasis pavaduotojas **V. Pranaitis**. — Reikia pasakyti, kad specialusis vidurinis mokslas Lietuvoje neturi tokių senų tradicijų, kaip aukštasis. Po trejų metų Vilniaus V. Kapsuko universitetas minės savo įkūrimo keturių šimtmečių sukaktį. Tuo tarpu seniausia respublikoje specialioji vidurinė mokykla — Kauno politechnikumas neseniai atšventė 50 metų.

1920 metų rudenį grupės inžinierių entuziastų pastangomis Kaune buvo įsteigta Aukštesnioji technikos mokykla. Po penkerių metų pirmąją laidą joje baigė devyni statybos technikai. Buržuazijos valdymo metais ši mokykla paruošė 343 technikus. Pokario metais ji buvo reorganizuota į didelį politechnikumą. Ypač jis išaugo pastaruosiu metu, kai buvo pastatytas naujas mokymo korpusas, bendrabučiai. Dabar čia mokosi 2800 vaikinių ir merginų, dirba 120 dėstytojų. Pokario metais Kauno politechnikumas paruošė beveik 7 tūkstančius technikų.

Seniausias Lietuvos sostinėje yra Vilniaus politechnikumas, kurio pirmtakas — Vilniaus technikos mokykla buvo įsteigta 1922 metais. Šiandien tai yra viena didžiausių Tarybų Lietuvoje mokymo įstaigų, ruošiančių vidurinės kvalifikacijos kadrus respublikos pramonei. Vilniaus politechnikume dabar mokosi daugiau kaip 3 tūkstančiai moksleivių.

Apie išaugusį specialųjį vidurinį mokslą akivaizdžiai byloja palyginimai. Iš buržuazinės Lietuvos paveldėtos tik 24 specialiosios mokyklos, kuriose mokėsi 6,4 tūkstančio moksleivių. Šiuo metu respublikoje veikia 78 pramonės, žemės ūkio, prekybos technikumai, medicinos, kultūros, muzikos ir kitokios specialiosios vidurinės bei aukštesniosios mokyklos, kuriose mokinių yra dešimteriopai daugiau. Pokario metais jos paruošė 225 tūkstančius specialistų su viduriniu išsilavinimu. Pagal šių mokyklų moksleivių skaičių, tenkantį 10 tūkstančių gyventojų, Lietuva pirmaisiais pokario metais buvo priskiriama prie labiausiai atsilikusių šalies respublikų, o dabar užima pirmąją vietą Tarybų Sąjungoje.

Tenka pridurti, kad be šių specialiųjų viduri-

nių mokyklų, pavaldžių Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai, Lietuvoje veikia apie 80 profesinių technikos mokyklų, kurių pusė, skirtingai nuo prieškarinių amatų mokyklų suteikia ne tik specialybes, bet ir bendrąjį vidurinį mokslą. Vien per pastaruosius penkerius metus Lietuvos profesinės technikos mokyklos paruošė 93 tūkstančius kvalifikuotų 130 specialybių darbininkų.

Toks didelis vidurinėsios grandies specialistų ir kvalifikuotų darbininkų ruošimas paaikškinamas sparčiu respublikos pramonės ir kitų liaudies ūkio šakų augimu, kultūrinio gyvenimo intensyvėjimu. Apskaičiuota, kad pramonė normaliai gali dirbti tada, kai vienam inžinieriui tenka trys-keturi technikai. Šitoks aukštos ir vidurinės kvalifikacijos specialistų santykis respublikoje dar nepasiektas, nes vien Kauno politechnikos institutas per metus išleidžia kelis tūkstančius inžinierių. Todėl vidurinėsios grandies specialistų paruošimą dešimtajame penkmetyje (1976-1980) numatyta padidinti dar 15 procentų.

Tobulinama ruošiamų specialistų struktūra, siekiama tolygiai jais aprūpinti visas liaudies ūkio šakas. Dabar Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai pavaldžios mokyklos ruošia maždaug 170 specialybių vidurinėsios grandies darbuotojus. Praėjusį penkmetį padidėjo statybos, ekonomikos, medicinos ir pedagogikos specialistų laidos. Šį penkmetį numatoma daugiau ruošti medicinos seserų, ikimokyklinių vaikų įstaigų darbuotojų, veterinarijos ir zootechnikos, skaičiavimo technikos gamybos ir eksploatavimo, automobinių techninio aptarnavimo žinovų. Statomai Ignalinos atominėi elektrinei netrukus reikės didelio būrio specialistų, kuriuos rengia Vilniaus elektromechanikos technikumai ir Kauno politechnikumas. Kai kurių specialybių technikus jai paruoš Alytaus, Panevėžio, Vilniaus politechnikumai. Galvojama greitai laiku pradėti ruošti fizinio auklėjimo ir sporto specialistus įmonėms, ūkiams ir organizacijoms. Panevėžio J. Švedo pedagoginė muzikos mokykla pirmą kartą priims aštuntokus į naują specialybę, kurią įsigiję absolventai dirbs vaikų darželiuose muzikiniais vadovais.

Specialiosios vidurinės mokyklos siekia parengti specialistus, sugebančius sekti mokslo ir technikos pažangą, jų pasiekimus taikyti savo būsimoje praktinėje veikloje. Stengiamasi parengti platesnio profilio specialistus, kurie lengviau prisitaikytų prie nuolat besikeičiančių

gamybos sąlygų. Ypač siekiama geriau paruošti vidurinėsios grandies specialistus vadovauti gamybiniais kolektyvams. Mokymo procese didelė reikšmė skiriama gamybinei praktikai įmonėse, ūkiuose ir organizacijose. Praktinis mokymas sudaro apie 30 procentų mokomojo laiko.

Baigę specialiąsias vidurines mokyklas, dalis vaikinių ir merginų toliau siekia mokslo, dauguma jų tampa puikiais, visų gerbiais darbuotojais, specialistais. Pakanka paminėti, kad savo laiku technikumus ir kitas specialiąsias vidurines mokyklas baigė respublikos Mokslų akademijos Fizikos ir matematikos instituto sektorius vadovas, fizikos matematikos mokslų daktaras E. Vilkas, Kauno "Apvijos" gamyklos meistras Socialistinio Darbo Didvyris V. Naujokaitis, "Orgtechnikos" specialaus konstravimo biuro skyriaus vedėjas, Respublikinės ir Vavilovo premijų laureatas A. Kvedaravičius, respublikos nusipelnęs meno veikėjas kompozitorius B. Gorbulskis ir daugelis kitų.

Specialioji vidurinė mokykla — tai platus Tarybų Lietuvos jaunimo kelias į gyvenimą.

Pasakojimą užrašė žurnalistas
J. Žukauskas

JUSTAS PALECKIS

Snaigė ligoninės lange

Snaige skrajūnėle, suspindėjai tu,
Apsigobus baltu baltu chalatu.

Nebe ta atrodo mano palata,
Kai už lango snaigė supasi balta.

Nebe tos ir sienos, kambario daiktai,
Mintys, visą naktį kaupėsi lėtai.*

Viskas lengva, tyra . . . Ar tyra širdis?
Lyg po žemėm sunkų atdūsi girdi.

Lyg kur karštą neša . . . Lyg toli varpai
Tyliai, tyliai skamba . . . Ar nesuklupai?

Lyg kažkas kvatojas nejaukiu juoku . . .
Prie mažytės snaigės atsargiai slenku.

Ją paliesiu rankom, lūpomis karštom —
Ir dainuosiu snaigėm. Vien tik jom, tik jom.

O jos leisis iš dausų aukštų,
Apsigobę baltu baltu chalatu.

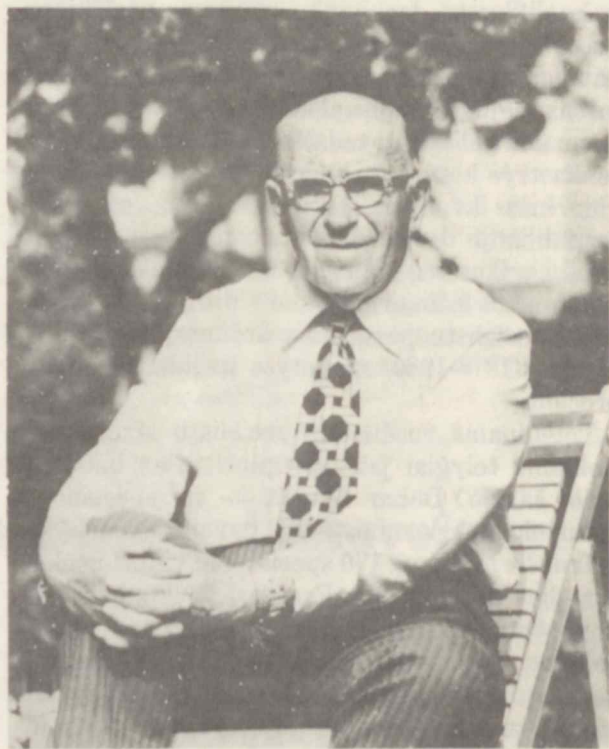
Poetas Albinas Žukauskas ir kuryba

EUGENIJUS MATUZEVIČIUS

Vyresniosios kartos poeto Albino Žukausko eilėraščių nesupainiosi su kitų mūsų autorių poetiniais kūriniais. Ir, be abejo, savitumo bruožai labai brangintini. Man atrodo, tai ypač vaizdžiai atsispindi poeto knygoje „Atabradai“, už kurią jam paskirta 1976 metų Respublikinė premija. Pats A. Žukauskas, 1970 metais kalbėdamas su „Literatūros ir meno“ savaitraščio bendradarbiu, įdomiai apibūdino savo poetinės kūrybos ištakas, tendencijas ir esmę: „Žemės gelmių sangulos protarpiais išsina ir į paviršių. Ties jų atodangomis sustoja geologas, įsistebeilija ir susimąsto . . . Aš sustoju ir susimąstau ties širdies gėrio ir blogio atodangomis. Ir žvilgsnis nukrypsta į praeitį. Bandau pasikalbėti su istorija, išsiaiškinti — kodėl taip, o ne kitaip . . .“

O dabar trumpai pažvelkime į A. Žukausko kūrybos „podirvį“, prisiminkime tą visuomeninę ir literatūrinę atmosferą bei aplinką, kurioje pradėjo formotis poeto braižas, jo pilietinės ir estetiškos pažiūros.

Visų pirma A. Žukauskas — Vilniaus krašto poetas, dalyvavęs pažangiajame šio krašto lietuvių literatūroje, kurio veikla ypač aktyviai pasireiškė 1936-1939 metų laikotarpiu. Greta Onos Miciūtės ir Juozo Kėkšto Albinas Žukauskas — vienas ryškiausių ir talentingiausių minėto sąjūdžio poetų, kuriuos glaudūs internacionaliniai ryšiai siejo su to meto pažangiaisiais lenkų, baltarusių, ukrainiečių literatais. Jau tada poetas drąsiai, kūrybiškai ieškojo savito braižo, savito poetinio stiliaus, naujų tematikos ir problematikos klodų, įdomiai ir prasmingai į savo eilėraščius įvedė pilietinius, socialinius motyvus, įpindamas į juos ir sodrius epinius vaizdus, ir emociingą deklaraciją, ir liaudies kalbos realizmą, ir lyrines asociacijas . . . Apskritai tuo metu — ketvirtojo dešimtmečio lietuvių poezijos fone — A. Žukausko eilėraščiai daugeliu atžvilgių buvo novatoriškas reiškinys, nepraradęs tų naujumo bruožų ir šiandien.

1976 metų Respublikinės premijos laureatas poetas Albinas Žukauskas.

B. Aleknavičiaus nuotrauka

A. Žukauskas, rašydamas savo eilėraščius, laiko tėkmės krantuose randa tas žmogaus ir liaudies likimų atodangas, sąnašas, tuos metų, jausmų, minčių klodus, kurie padeda geriau suprasti istoriją, žmogų, kovos ir kūrybos prasmę, epochos dramatiškumą, kančios ir vilties sankryžas. Visa tai yra A. Žukausko eilėraščių esmė. Poetas gerai ir subtiliai jaučia laiko distanciją, tas sąsajas, kurios jungia praeitį su dabartimi, kurios kryžiuojasi, susipina ir su asmenine, ir su istorine žmogaus-poeto patirtimi. Tur būt, būdingiausi ir savičiausi tie „Atabradų“ knygos eilėraščiai, kurie pasižymi epiniu panoramiškumu, besikeičiančiomis istorinėmis asociacijomis, sodria realistine intonacija, aštroka ironija, laisva poetine forma.

Sie atskiri eilėraščiai, nors ir nesujungti į vieną ciklą, daugeliu atžvilgių vienas kitą pratęsia, papildo, lyg ir sudarydami savotišką poetinę žmogaus pergyvenimą ir laiko panoramą (pavyzdžiui, eilėraščiai — „Bulvienė“, „Šeštoji banga“, „Svarstant palikimą“, „Akmuo“, „Būvis“, „Duona“, „Manau, kad . . .“, „Žasų kaustymas“, „Augustavo girios. Dainos giria“ ir kt.). Skaitydami šiuos ir kai kuriuos kitus A. Žukausko eilėraščius, pasijunti, lyg sėdėtum su poetu dzūko troboje, prie stalo, arba kur nors ant Merkio upės kranto, arba Vilniuje, Gedimino aikštėje, prie Katedros, o gal Rusnėje ar Baltarusijoje, Belovežo girioje, ir klausytumeis jo pasakojimo, jo „poetinių istorijų“, kuriose tiek realybės, gyvos istorinės atminties ir tiek gražios žmogiškos fantazijos, keisto asociatyvinio regėjimo, kuris drauge toks poetiškai konkretus ir žemiškas.

Būdinga, kad, pavyzdžiui, platesnės apimties A. Žukausko eilėraščiuose daugiausia dominuoja realistinės prozos žodynas, gana gruoblėta, liaudiška žodžių faktūra. Poetinė frazė ne išdainuojama, bet ištariama paprastai, neskuabant, išlaikant savotišką šnekamąją intonaciją, kurios gyvybingas autentiškumas skaitytoją pagauna ir žavi (pavyzdžiui, eilėraščiai — „Vilkakūkis“, „Plotai“, „Smūtkelis“, „Lakaja“, „Trisdešimtųjų gražuolėms“, „Užgipsuotos burnos“, „Žvykeliai“, „Krėslas“, „Nuovargis“).

A. Žukauskas nepasikliauja kuriuo nors vienu poetinės išraiškos būdu. Jo meninių priemonių diapazonas — gana platus ir įvairus: nuo rečitatyvinio, panoraminio, poemos fragmentą primenančio eilėraščio, pagrįsto laisvuju eilavimu ir šnekamąją intonacija, ligi rimuotų, glaustų aforistinio pobūdžio eilėraščių (pavyzdžiui, „Lieptas“, „Nemarybė“, „Terminalai“, „Kaltė“, „Stabetlėjimas“). Yra šioje knygoje su kaupu ir „žukauskiškos“ autoironijos, smagaus liaudiško kandumo ir sąmojo.

1971 m. atsakydamas į „Poezijos pavasario“ almanacho anketą, A. Žukauskas rašė:

„Poetinį braižą suvokiu plačiu mastu: neatrīšamu mazgu sumegzta poetika ir politika, vaizdų, strofų ir idėjų pynės, pergyvenimai, laikmečių spalvos, atsitiiktiniai impulsai ir bendrosios lemtys nelemty. Esu, berods, visuomeninis socialinis poetas — tokiu save laikau bene keturiasdešimt metų, toks buvau, toks, matyt, ir liksiu . . .“

Ir šiaip kitomis progomis, besikalbant apie poezijos sroves ir kryptis, apie poetines

mokyklas, A. Žukauskas ne kartą yra pabrėžęs, kad poeto mokykla — ne tuščia abstrakcija, o realybė, epocha, žmonės, poetinė kultūra, gyvoji gimtosios kalbos versmė; poetas privalęs sugebėti savitomis priemonėmis atkurti epochos atmosferą, nuotaiką, — tai, tur būt, esąs vienas pagrindinių jo uždavinių.

Šiuos A. Žukausko, daugelio knygų autorius, samprotavimus patvirtina jo paties kūryba. Ir ypač knyga „Atabradai“ — brandi ir savita, kupina poetinės gyvybės, sodrių, liaudiškų spalvų, epochos alsavimo ir asmeninės patirties. Tokį rinkinį įdomu skaityti, nes čia randi gyvą poeziją, gyvą laiko ir žodžio pulsą. Todėl ypač malonu, kad šiais metais Albino Žukausko knyga „Atabradai“ pažymėta Respublikine premija.

KAZYS INČIŪRA

ergaitė ir Nemunas

Artistės O. Rymaitės atminimui

*Mano Nemune, milžine mėlynjuosti,
Ko slauti prie trobos? Ko trunkais?
'Ar mane tu panorai paguosti?
Ar žaidi su gėlėtais krantais?*

*Ties Kaunu tu bangas kiek sulėtinęs,
Nors galingas, skubi ir skubi vis
Pro sodybų būrius, žmonių rietenas —
'Ar naktis, ar jau rytas ankstyvas.*

*Gal žinai tu ir manąjį nerimą?
Ir veržlumą? Ir keistąjį kvaitulį? —
It kaitra mane visą jie perima. . .
Tarki, Nemun, žinai gal? Žinai tu? —*

*— . . . Palik smėlio pils, vakar sukastas,
Ir žaislai tepalieka šalia,
Karmelitai, pusiasalis, ūkas tas, —
Tave scenon jau šaukia dalia.*

*Visko bus — ir sėkmės, lī garbės —
Gaužaties, ir audrų, ir perkūnijų. . .
O kai viskas nuplauks, nuskambės, —
'Atsigulsi ilsėt — Panemunėje.*

MUZIKOS PAVILIOTAS

Juozo Poniatovskio gimimo 160-osioms metinėms

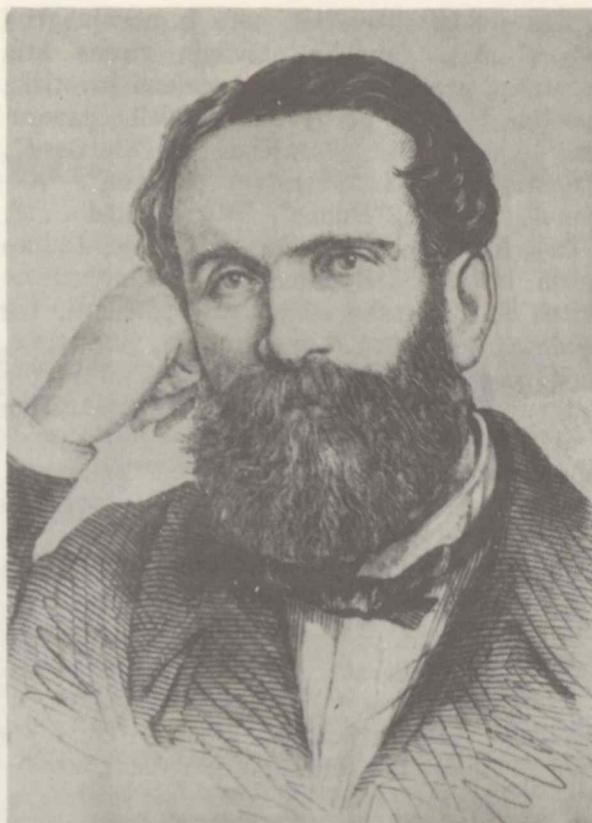
Vandalinas Junevičius

Feodalinės Lietuvos valstybės išdo valdytojas kunigaikštis Juozas Poniatovskis buvo paskutiniojo Žečpospolitos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio pusbrolis. Matyt, netekęs aukštųjų pareigų ar pabijojęs prasidėjusio liaudies sukilimo, aštoniolikto šimtmečio pabaigoje jis išvyko į Italiją. 1816 metais vasario 20 dieną Romoje susilaukė sūnaus, kuriam davė Juozo, Mykolo ir Ksavero vardus.

Nuo pat jaunų dienų vaiką traukė muzika. Tėvai pritarė pomėgiui. Sulaukęs šešerių metų, pagal tuos laikus Juozukas puikiai skambino fortepionu. 1823 m. Poniatovskių šeima persikėlė į Toskanio miestą. Septynmetis berniukas pradėjo mokytis ir savo gabumais pralenkė kitus moksleivius. Nors labiausiai mėgo muziką, bet eidamas septynioliktus metus geriausią dovaną gavo už matematikos žinias. Kai kas vylėsi, kad jis taps žymiu dainininku, nes turėjo gražų balsą (tenorą). Debiutavo Lukoje, sėkmingai pasirodė net ir pačios Italijos sostinėje pergalės scenoje, tačiau nepanoro būti dainininku, atsidėjo kompozicijai.

Susižavėjęs klasikine muzika, vos išgengęs į dvidešimtuosius metus J. Poniatovskis pradėjo kurti operas. Pirmą istorinį kūrinį „Giovani da Pracida“ užbaigė 1838 metais. Jį parodė Florencijos teatras, bet veikalas neturėjo pasisekimo, kurio tikėjosi autorius. Tų pačių metų data pažymėta ir komiška opera „Don Desideris“, kuri Pizos teatre išvydo rampos šviesą 1839 m. Šį kūrinį žiūrovai jau geriau įvertino. Po dviejų metų livorniečiai šią operą pamatė savame mieste, o kiek vėliau vaidintą ir Paryžiuje.

Dvi operas: „Ruy Blas“ (1842) ir „Esmeralda“ (1847) J. Poniatovskis parašė Viktoro Hugo tekstams. Italų libretams sukūrė „Bonifario dei Geremei“ (1844), „I Lambertazzi“ (1845) ir „Malek Adel“ (1846), o anglų poeto Jurgio

Juozas Poniatovskis

Gardono Birono poemai „Jaunoji iš Abydos“ (1846).

1860 m. italų operos teatras gastroliavo Paryžiuje, kur tarp kitų veikalų parodė ir J. Poniatovskio naujai parašytą „Petra Medicį“. Tame veikale apdainuojama Florencijos istorija, susieta su Prancūzijos karaliaus Karolio VIII įsibrovimu Italijon. Tai operai kompozitorius sukaupe daugiau dėmesio negu pirmosioms, todėl ir teatro publika ją puikiai įvertino.

Sekančiais metais J. Poniatovskis datuoja savo operą „All travers du mur“, 1865 m. — „L'Aventurier“, 1868 m. — „La Contessina“, 1872 m. — „Gelmina“. Vokiečiai rašo, kad J. Poniatovskis sukūrė 17 operų, kad jo kūrybai didelį poveikį padarė Gionkino Antonio Rosinio muzika.

Savo kūriniais kompozitorius parinkdavo rašytus dramatinis įvykius, gerbė meną, stengėsi parašyti tokią muziką, kurios melodiją patrauktų taip stipriai klausytoją, kad jis nepajustų libretų trūkumų.

Be operų J. Poniatovskis rašė ir gedulingą muziką orkestrams. Ji patiko paryžiečiams. Retkarčiais kompozitorius paimdavo ir dirigen-

to lazdele. Jis pirmas išpopuliarino Liudvigo van Bethoveno muziką Florencijos plačiojoje visuomenėje, supažindino italus ir prancūzus su Jurgio Fridriko Handelio, Juozo Prano Haidno, Volfango Amadejaus Mocarto ir Liudvigo van Bethoveno klasikine muzika.

Toskaniečiai J. Poniatovskį pažinojo ne vien kaip kompozitorių, bet ir visuomenės veikėją. Jis buvo provincijos rūmų deputatas, sekretorius, kvestorius (išdo valdytojas), padėjo rengti šalies įstatymus. Pagaliau rūmai jį išrinko ambasadoriumi ministro teisėmis ir išsiuntė į Paryžių palaikyti diplomatinis santykius su Anglija, Belgija ir Prancūzija. Po kurio laiko J. Poniatovskis gavo Prancūzijos pilietybę ir tapo senatoriumi, tačiau politinėje veikloje aktyviai nedalyvavo, kaip savo laiku gyvendamas Toskano mieste.

Prasidėjus 1870 m. prancūzų — vokiečių karui, J. Poniatovskis išvyko į Londoną, bet ten neilgai gyveno. 1873 m. liepos 3 d. dar pakankamai pajėgų užklupo staigi mirtis. Savaite iki to liūdno įvykio kompozitorius dirigavo savo kūrinį viename iš seniausių Londone Drury — Lane teatre.

J. Poniatovskis mums tik tiek žinomas, kad jo tėvas feodalinėje Lietuvoje buvo aukštas pareigūnas, kad iki 1975 metų valdė Žiežmarių, o vėliau Lukšių dvarą. Sunku pasakyti kuo taptų sūnus, jei dėl istorinių ir socialinių sąlygų tėvas neatsidurtų muzikos šalyje, bet greičiausiai ne kompozitoriumi. Galimas daiktas, kad pietų šalies gamta padarė didelį poveikį jo talentui, ten jis gavo muzikinį išsilavinimą, kurdamas operas, išrašė daug šlovingų puslapių į Italijos, Prancūzijos ir Anglijos muzikos metraščius.

BRONIUS MACKEVIČIUS

PRIE EŽERO

Migla. Tyla. Net rasos krenta,
Išgirdę sąsauką gaidžių.
Krantė, prie laužo sukūrento,
Pradėsime meilę iš pradžių.

Ir nebereiks puošniųjų frazių,
Žila tyla apnuogins mus.
Vėl dienos gražios ir negražios
Akės jausmus kaip arimus

Ir trupins ledą. Džiaugsmo daigas
Kils kaip žiemkentis po žiemos.
Vėl būsiu aš jautrus kaip vaikas.
Ir būsiu —
Pirmąkart ramus.

O girioj mirusi gegutė
Atgijus ateitį skaičiuos.
Nebus nei pykčio, nei vargų tų,
Pradėjus meilę nuo pradžios.

Kaip kriaušę dangų sau palenksim,
Ir bus žvaigždes rašyt valia,
Kai nuoskaudas ne žodžiais dengsim
Paežerės žila tyla.

DARBAS

Svarbu ne pareigos. Svarbu,
Kad eitum dirbti — kaip į sėją.
Gilėja žmonės nuo darbų,
Nuo pareigų supanašėja.

Jaunystės juodbėriai — karšti.
Sunku jaunystę suturėti,
Nes, sužaliavus per anksti,
Baisu anksti sustabarėti.

Geriau — kaip juodbėriais — svaja
Išmok dienas vagom suversti,
Nes vagos saugo savyje
Naujiems daigams gegužio karštį.

Ir nebijok darbų — stabų,
Kuriuos patsai rytoj nugriausi,
Ką padarei — labai svarbu,
Bet ką dabar darai —
Svarbiausia.

Papartis, aišku, nežydės.
Bet dainose žydėt privalo.
Tikram sėjėjui
Iš širdies
Kapų vejoj rugeliai želia.

Padėka "Šviesos" redaktoriui

Nuo 1934 metų Lietuvių Literatūros Draugija leidžia trimėnesinį politikos, mokslo, meno ir literatūros žurnalą "Šviesa". Pirmuosius dvejus metus jo redaktoriumi buvo Rojus Mizara. Bet nuo 1936 metų, per pastaruosius 40 metų, be pertraukos mūsų žurnalą redaguoja Antanas Bimba. Ar tik visoje žurnalistikos istorijoje jis nebus pirmas asmuo, kuris su tokiu pasiaukojimu šalia savo kasdieninio darbo ir aibės kitokių visuomeninių reikalų, tiek metų sugebėjęs rūpintis ne tik žurnalo raštais, bet ir jo išleidimu.

Kas skatina žmogų aukotis dideliame visuomeniniame darbe? Vartydami "Šviesos" senus komplektus, 1947 m. 2-ram numeryje skaitome:

"Mes visi esame nuoširdūs Draugijos patrijotai. Ne iš kokios prievartos, bet iš meilės ir troškimo pasidaryti naudingesniais žmonėmis, pakelti savo žinojimą ir kultūrinį lygį, mes jon atėjome ir ją auginame. Pasiryškime dar su didesne meile ir atsidavimu jos reikalais rūpintis, jos eiles stiprinti, jos vardą ir garbę kelti".

Tai žodžiai drg. Antano Bimbos, pasakyti kovo 29 d. Brooklyne LLD suvažiavime, kai jis ėjo ir Draugijos pirmininko pareigas.

Nuo to suvažiavimo praslinko 29 metai. Gyvenime daug kas pasikeitė. Daugelį mūsų brangių visuomeninkų mirtis išskyrė iš Draugijos eilių. Kitus spaudžia senatvės sunkumai. Bet mūsų LLD tvirtai tebestovi savo pasibrėžtuose siekimuose.

Dėkodami "Šviesos" redaktoriui už jo didelį pasišventimą, kartu dėkojame visiems nariams už jų daugelio metų paaukotas pastangas LLD labui. Be eilinių narių atsidavimo mūsų brangi Draugija nebūtų taip aukštai iškilusi tarpe Amerikos lietuvių darbininkų. Atlyginimui už jūsų didelį darbą, lai bus leista pakartoti didžiojo rašytojo VI. Majakovskio žodžius:

"Didelė mintis ir dideli jausmai nereikalauja žvilgučių bei pigių papuošalų, jie kalba patys už save".

LLD CENTRO KOMITETAS:

K. Petrikienė
Ieva Mizarienė
P. Venta
J. Grybas
Anne Yakštis
Nastė Buknienė

ALTERNATAI:

Nelė Ventienė
Adelė Rainienė
J. Stasiukaitis